

Damir Globočnik

Spomenik kralju Petru I. v Ljubljani

UDK 73+7.044:929 Dolinar L.

GLOBOČNIK, Damir, dr. umetnostne zgodovine in zgodovine, muzejski svetnik, SI-4240 Radovljica, Langusova ul. 29, damir.globocnik@guest.arnes.si

Spomenik kralju Petru I. v Ljubljani

Zgodovinski časopis, Ljubljana 68/2014 (149), št. 1-2, str. 84–125, cit. 105

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Pobudo za postavitve spomenika kralju Petru I. Karađorđeviću v Ljubljani je novembra 1926 dalo Združenje rezervnih častnikov. Odbor je sredstva za spomenik zbral z obsežno nabiralno akcijo. Spomenik je izdelal kipar Lojze Dolinar (1893–1970), ki je na natečaju prejel drugo in tretjo nagrado. Pri kipu kralja v napol sodobnih in napol antičnih oblačilih na konju (višina 3,30 m) so bili opazni vplivi Ivana Meštrovića. Spomenik so na predlog arh. Jožeta Plečnika postavili na stopnišče magistrata. Odkrili so ga 6. septembra 1931 v sklopu slovesnosti, s katerim je Ljubljana proslavila tudi desetletnico vladanja kralja Aleksandra I. Udeležencev odkritja spomenika naj bi bilo več kot 100.000. 8. septembra si je spomenik ogledala kraljica Marija. Spomenik so julija 1941 odstranili italijanski okupatorji.

Ključne besede: dinastični spomeniki, kralj Peter I. Karađorđević, kiparstvo, Lojze Dolinar

Avtorski izvleček

UDC 73+7.044:929 Dolinar L.

GLOBOČNIK, Damir, PhD., curator, SI-4240 Radovljica, Langusova ul. 29, damir.globocnik@guest.arnes.si

Monument to king Peter I in Ljubljana

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 68/2014 (149), No. 1-2, pp. 84–125, 105 notes

Language Sn. (En., Sn., En.)

In November 1926, the Reserve Officers Association proposed that a monument dedicated to King Peter I be raised in Ljubljana. Appealing for donations, the Committee raised the funds for the monument during an extensive campaign. The monument was made by sculptor Lojze Dolinar (1893–1970), who was awarded the second and the third prize in the contest. The 3, 30 meter-high statue depicted the king on horseback, clad in a combination of antique and modern garments. Upon the suggestion of architect Jože Plečnik the statue, which displayed a marked influence of sculptor Ivan Meštrović, was placed on a flight of steps leading to the Ljubljana Town Hall. The sculpture was unveiled on September 6, 1931 as part of the ceremonies with which the town of Ljubljana celebrated the tenth anniversary of the reign of King Alexander I of Yugoslavia. It was estimated that more than 10, 000 people attended the unveiling, and on September 8 Queen Maria came to view the sculpture. In July 1941, the memorial was removed from its location by the occupying Italian regime.

Key Words: dynastic monuments, King Peter I of Yugoslavia (the house of Karađorđević), sculpture, Lojze Dolinar

Author's Abstract

Pobudo za postavitve spomenika kralju Petru I. Osvoboditelju v Ljubljani je novembra 1926 dalo *Združenje rezervnih častnikov (Udruženje rezervnih oficirjev, Društvo rezervnih oficirjev)*. Spomenik so nameravali odkriti že naslednje leto ob načrtovanem kongresu rezervnih častnikov (na Vidov dan).

Spomeniško iniciativo je prevzel ljubljanski pododbor Združenja rezervnih častnikov in vojakov,¹ ki je bil s 1200 člani največji pododbor v Jugoslaviji.² Ljubljanski pododbor je organiziral izvršni odbor za postavitve spomenika pod vodstvom inž. Ladislava J. Bevc (1890–1988). Bevc je bil od leta 1925 predsednik ljubljanskega pododбора Združenja rezervnih častnikov in Društva inženirjev, bil je odbornik v mestnem svetu, aktivno je deloval pri Sokolu I, zaposlen pa je bil kot tehnični višji svetnik na banski upravi. Spomeniški odbor je bil neodvisen od ljubljanskega pododбора Združenja rezervnih častnikov, a je deloval z njegovo podporo.³

Poleg izvršnega odbora so bili oblikovani častno predsedstvo, odbor in umetniško-tehniški komite. Slednji se je prvič sestal novembra 1926. Prisotni so bili tudi predstavniki ljubljanskega pododбора Združenja rezervnih častnikov, mestnega magistrata in umetnikov. Razpravljali so predvsem o lokaciji spomenika. Za najprimernejši prostor so izbrali Trg kralja Petra (danes Miklošičev park), katerega bi se dalo arhitektonsko preurediti. Prošnjo za postavitve spomenika so vložili na ljubljanski magistrat.

Novembra 1926 se je v Ljubljani mudil predsednik osrednje uprave Združenja rezervnih častnikov rezervni podpolkovnik Milan Radosavljevič. Ljubljanski pododbor Združenja rezervnih častnikov ga je obvestil o pripravah na postavitve spomenika. Radosavljevič je v imenu osrednje uprave odobril vse načrte in zagotovil pododboru moralno in materialno podporo celotne organizacije.⁴

Prvi plenarni sestanek *Odbora za postavitve spomenika Kralju Petru I. Velikemu Osvoboditelju v Ljubljani* je bil 21. decembra 1926 v veliki dvorani Mestnega doma. Poleg številnih dostojanstvenikov, članov častnega predsedstva, reprezentančnega odbora in umetniško-tehniškega komiteja so bili prisotni tudi člani uprave in izvršnega odbora Združenja rezervnih častnikov ter častni delegaciji iz Celja in Maribora. Predsednik izvršnega odbora za postavitve spomenika inž. Ladislav J. Bevc je poročal o opravljenem delu, finančno poročilo je podal predsednik

¹ Spomenik kralju Petru v Ljubljani, *Slovenec*, LIV, 24. 10. 1926, št. 244, str. 5.

² Bevc, *Spomini*, str. 52.

³ Bevc, prav tam, str. 56.

⁴ Iz odbora za postavitve spomenika kralju Petru I., *Slovenec*, LIV, 18. 11. 1926, št. 264, str. 4.

nadzornega odbora Riko A. Jug. Vsi predlogi so bili sprejeti, mdr. predlog, naj člani plenarnega odbora pismeno obvestijo izvršni odbor glede svojega mnenja o primernosti prostora in obliki spomenika. Izvolili so finančni odbor, ki je dobil pravico kooptacije in naj bi deloval kot sestavni del izvršnega odbora.⁵

Spomenica

Izvršni odbor je sestavil spomenico in jo razposlal predstavnikom različnih oblasti, korporacij in institucij, narodnim poslancem in vsem bivšim ministrom slovenskega rodu. Nihče ni odklonil podpisa.⁶

1. decembra 1926 (na obletnico razglasitve Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev – dan ujedinjenja) je bila objavljena Spomenica za zbiranje prispevkov v osrednjih slovenskih časnikih (Jutru, Slovencu in Slovenskem narodu).

»Slovinci!

Po tisočletnem robstvu je tudi nam, ki vršimo važno dolžnost prednje straže Slovanstva na jugozapadu, zasijala davno zaželjena zarja zlate svobode. Iz svetovne vihre je rojena; s potoki krvi in solz je pridobljena; skozi stoletja je tekla zanjo kruta borba, zato ne smejo zapasti pozabi junaški podvigi tistih, ki so vodili ljudstvo na poti k svobodi, ki so trpeli in umirali za ta vzvišeni cilj!

Hvaležnosti, ki jo dolgujemo velikim bojevnikom, je treba dati vidnega izraza, ki bo poznim rodovom svedočil, da je sodobnikom – pričam velikih del – bila prva skrb ovekovečiti spomin Onega, ki je z nadčloveškimi naporami domala končal dolgovečno borbo ter osvobodil in ujedinil naš troimeni narod.

Udruženje rezervnih oficirjev, sobojevnikov Velikega Vladarja, ki so z gorečo ljubeznijo in z nepopisnim ponosom sledili Prvemu Vodniku naroda, neomahljivo verujoč v vstajenje Pravice in v zmago človečnosti, je sklenilo prevzeti nase častno dolžnost, da tolmači ponos in hvaležnost vsega slovenskega ljudstva ter postavi v Ljubljani kot središču in žarišču Slovencev veličasten spomenik Osvobojenja, posvečen

KRALJU PETRU I. VELIKEMU OSVOBODITELJU.

Tej idealni zamisli smo se pridružili podpisani s sklepom, da naj se spomenik odkrije ob priliki prihodnjega kongresa vseh rezervnih oficirjev naše narodne vojske, ki se bo vršil v Ljubljani na Vidovdan in bo tako spojil počastitev Velikega Pokojnika z nalogo, da se na Vidovdan s sveto prisego spomnimo Velikega Osvobojenja.

Naš nesmrtni Kralj Osvoboditelj je veren predstavnik mož, ki so pred njim vodili narod, ga vodili v borbe in umirali zanj. V njem so v najvišji meri združene

⁵ Odbor za postavitve spomenika Kralju Petru I. Velikemu Osvoboditelju, *Slovenec*, LIV, 23. 12. 1926, št. 292, str. 5.

⁶ Kako je Ljubljana prišla do spomenika kralju Petru, *Slovenec*, LIX, 6. 9. 1931, št. 201, str. 2.

vse vrline in kreposti naše rase, zato s počaščenjem Njegovega dela počastimo vse njegove predhodnike na potu do svobode in ujedinjenja.

Naš prvi Kralj, edini med vladarji, ni delil s svojim ljudstvom samo radostnih dni, temveč je z njim ramo ob rami, korak za korakom nosil težki križ opoteče vojne sreče preko ledenih planin albanske Golgote.

Naš prvi Kralj nam je svetel vzor, da borec za pravično stvar ne sme kloniti; On je vztrajal trdno verujoč, da tisti, ki služi pravici, nikdar ne podleže.

Naš prvi Kralj je vse svoje življenje nesebično posvetil blaginji naroda in ga užalostil samo tedaj, ko ga je zapustil, sledeč Večnemu, da prejme nagrado za svoje plemenito in plodonosno delo.

Slovenci! Zastavimo vse sile, da vstane v srcu Slovenije, v beli Ljubljani, veličasten spomenik Prvemu Kralju našega rodu, da izrazimo hvaležnost Njemu in njegovim predhodnikom na velikem delu osvobojenja!

Naša čast in narodni ponos zahtevata, da se oddolžimo Njemu, ki nas je povedel v svobodo.

Njegov lik naj nam kliče: Iz velike preteklosti v veliko prihodnost!

V Ljubljani, dne 1. decembra 1926.

ODBOR ZA POSTAVITEV SPOMENIKA KRALJU PETRU I.«

Prizadevanja odbora so podprli vidni predstavniki slovenskega javnega življenja ne glede na politično pripadnost in kulturno usmerjenost in vsa prosvetna in stanovska društva.⁷ Številni so Spomenico brez dvoma podpisali iz prepričanja, drugi so k njej pristopili iz političnega oportunizma.

V častnem predsedstvu so bili: minister za poljedelstvo in vode Ivan Pucelj, veliki župan ljubljanske oblasti dr. Vilko Baltič, veliki župan mariborske oblasti dr. Otmar Pirkmajer, komandant dravske divizijske oblasti divizijski general Danilo Kalafatović, ljubljanski knezoškof dr. Anton Bonaventura Jeglič, lavantinski knezoškof dr. Andrej Karlin, komisar stolnega mesta Ljubljane vladni svetnik Anton Mencinger, mariborski župan dr. Josip Leskovar, celjski župan dr. Juro Hrašovec, ptujski župan dr. Matej Senčar, rektor univerze dr. Franc Ksaver Lukman, predsednik bivšega Narodnega veča in bivši minister dr. Anton Korošec, predsednik bivše Narodne vlade za Slovenijo in bivši poslanik Kraljevine SHS pri vladi avstrijske republike Josip Pogačnik, bivši ministri Jože Gostinčar, dr. Vekoslav Kukovec, dr. Franc Kulovec, dr. Albert Kramar, Anton Sušnik, Ivan Vesenjaki, dr. Gregor Žerjav, dr. Niko Zupanič, častna dvorna dama Franja Tavčarjeva, častni adjutant Nj. Vel. Kralja divizijski general v pokoju Rudolf Maister, pooblaščen minister in poslanik dr. Otokar Rybař, pooblaščen minister in poslanik v pokoju Ivan Hribar, predsednik višjega deželnega sodišča dr. Janko Babnik, predsednik upravnega sodišča v Celju

⁷ Bevc, *Spomini*, str. 53.

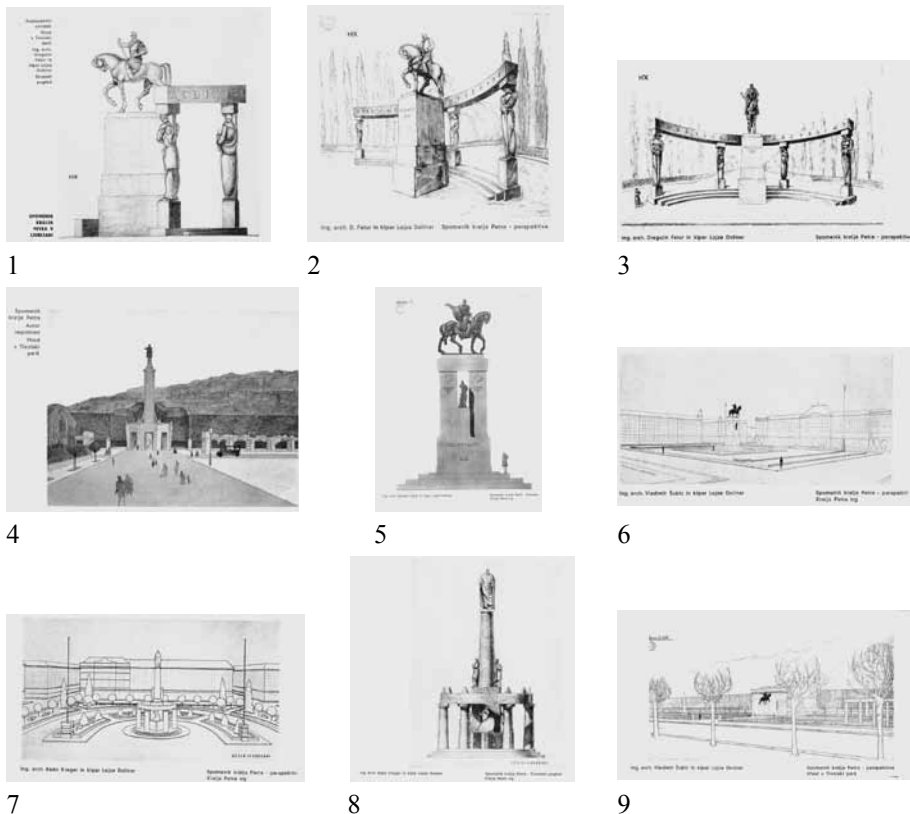
dr. Ivan Vrtačnik, delegat finančnega ministrstva dr. Karel Šavnik, gradbeni direktor inž. Matija Kraje, direktor pošte in telegrafa Alojzij Gregorič, direktor državnih železnic inž. Dimitrije Knežević, rudarski glavar inž. Vinko Strgar, šumski direktor inž. Zmago Ziernefeld, agrarni direktor Gustav Golia, inšpektor ministrstva za narodno zdravje dr. Milan Vukičević, predsednik Zbornice za trgovino, obrt in industrijo Ivan Jelačin ml., tajnik Delavske zbornice za Slovenijo Filip Uratnik, predsednik odvetniške zbornice dr. Danilo Majaron, predsednik notarske zbornice Aleksander Hudovernik, predsednik inženirske zbornice inž. Milan Šuklje in predsednik zdravniške zbornice dr. Vinko Gregorič.

Reprezentančni odbor so sestavljali: narodni poslanci Andrej Bedjanič, Janez Brodar, Štefan Falež, dr. Andrej Gosar, dr. Jakob Hodžar, dr. Josip Hohnjec, Andrej Kelemina, Josip Klekl, Franc Kremžar, dr. Ljudevit Pivko, Vlado Pušenjak, inž. Dušan Sernec, Franc Smodej, Josip Škoberne, Karel Škulj, Geza Štifter, Janez Štrcin, Franjo Žebot, Jugoslovanski sokolski savez, Jugoslovanska orlovska zveza, Jugoslovanska gasilska zveza, Jugoslovanska Matica, Narodna Odbrana, Jadranska straža, Družba sv. Cirila in Metoda, Slovenska Straža, Slovenska matica, Glasbena matica, Leonova družba, Vodnikova družba, Gosposvetski Zvon, Društvo Soča, Oblastni savez dobrovoljaca, Udruženje vojnih invalidov, Udruženje rezervnih oficira i ratnika – pododbora Ljubljana in Maribor, odbor Orjune Maribor, Zveza industrijcev, Društvo bančnih zavodov, Zveza trgovskih gremijev in zadrug, Županska zveza, Kolo jugoslovenskih sester, Zveza kulturnih društev Ljubljana, Prosvetna zveza, Zveza kulturnih društev Maribor, Ljubljanska župa južnoslovenskog pevačkog saveza, Pevska zveza, Savez muzičara, Udruženje jugoslovenskih novinarjev, Društvo Pravniki, Slovensko zdravniško društvo, Udruženje jugoslovenskih inženjerjev in arhitektov, Udruženje upodabljaajočih umetnikov, Udruženje jugoslovenskega učiteljstva, Udruženje gledaliških igralcev, Katoliško starešinstvo, Starešinska zveza bivših Triglavanov, Zveza društev zasebnih nameščencev, Slovensko planinsko društvo, Zveza za tujski promet, Avtomobilski klub Kraljevine SHS, Društvo hišnih posestnikov, Slovensko lovsko društvo, Kmetijska družba za Slovenijo, Zadružna zveza in Zveza slovenskih zadrug v Ljubljani, Zadružna zveza v Celju, Slovenski lekarniški gremij, Trgovski gremij za Ljubljano in okolico, Jugoslovanska obrtna zveza, Zveza obrtnih zadrug, Slovenska krščanska ženska zveza, Splošno slovensko žensko društvo, Slovenska dekliška zveza v Mariboru, Jugoslovanska kmetijska zveza, Narodno strokovna zveza, Jugoslovanska strokovna zveza, Narodno-socijalna zveza, Zveza društev kmetijskih fantov in deklet, Krekova mladina in Centrala narodno-socialistične mladine.⁸

⁸ *Jutro*, VII, 1. 12. 1926, št. 277, str. 1, *Slovenec*, LIV, 1. 12. 1926, št. 275, str. 3, *Slovenski narod*, LIX, 1. 12. 1926, št. 273, str. 3.

Prehodni natečaj

Prehodni natečaj (prednatečaj) je bil razpisan 1. decembra 1926, z rokom oddaje predlogov do 29. decembra 1926. Z njim je odbor želel pridobiti idejne osnutke, nato pa bi sledila izbira primerne prostora za spomenik. Predlogi so morali vsebovati splošni situacijski načrt, risane idejne osnutke, opis spomenika z označbo gradiva in predračun stroškov.

Slika 1: Spomeniški osnutki: 1.–3. L. Fatur in L. Dolinar; osnutek spomenika pred vhodom v Tivolski park, 4. Neznani avtor; osnutek spomenika, vhod v Tivolski park, 5.–6. V. Šubic in L. Dolinar; osnutek spomenika na Trgu kralja Petra, 7.–8. R. Kregar in L. Dolinar; osnutek spomenika na Trgu kralja Petra, 9. V. Šubic in L. Dolinar; osnutek spomenika vhod v Tivolski park (iz: *Arhitektura* 1932, št. 8)

Žirijo so sestavljali: Rihard Jakopič, inž. Janko Mačkovšek, arh. Jože Plečnik, inž. Matko Prelovšek, dr. France Stelè, Ivan Vavpotič, Ferdo Vesel, Miljutin Zarnik, Ivan Zorman ter zastopniki razpisatelja inž. Ladislav J. Bevc, Željko Jeglič, Vekoslav Mlekuž in Franjo Peric.⁹

Prva nagrada ni bila podeljena, drugo nagrado sta prejela arh. Vladimir Šubic in kipar Lojze Dolinar za predlog spomenika pred vhodom v Tivolski park (dvojni triumfalni lok in konjeniški kip pred njim), tretjo Lojze Dolinar s samostojnim

⁹ Čopič, *Javni spomeniki*, str. 317.

predlogom. Predlogi za postavitev spomenikov – na Kongresnem trgu, Novem trgu (Turjaškem trgu) in Trgu kralja Petra, ob vhodu v Tivoli, pred Narodnim domom – so zahtevali obsežne preureditve okolice.¹⁰

Osnutki spomenika so bili objavljeni v reviji Arhitektura. S kiparjem Dolinarjem so se pri pripravi spomeniških osnutkov povezali kar štirje arhitekti. Dragotin Fatur je kip konjenika želel postaviti pred vhodom v Tivoli na visok podstavek, ozadje spomenika bi dopolnjevala velika polkrožna greda, ki bi jo nosile štiri kariatide. Dolinar in Vladimir Šubic sta predlagala tudi konjeniški kip na visokem podstavku, ki bi bil primeren za Trg kralja Petra. Rado Kregar si je na istem trgu zamislil kip stoječega kralja na visokem stebru. Na podstavku stebra bi bile alegorične figure, obdajal bi ga krožni arhitrav v obliki krone, ki bi ga nosili manjši stebri.

Neznani arhitekt si je pred vhodom v Tivoli zamislil monumentalen osmerokotni podstavek s prehodi v pritličju. Iz podstavka bi se dvigal visok stolp s konjeniškim spomenikom.¹¹

Ker natečaj ni uspel, je Ladislav J. Bevc po sklepu odbora kot njegov predsednik odpotoval h kiparju Ivanu Meštroviću (1883–1962) v Zagreb in mu predlagal, naj prevzame izdelavo spomenika. Meštrović je Bevca prijazno sprejel, naklonjeno prisluhnil njegovemu predlogu, mu razkazal svoj atelje, v katerem je tedaj izdeloval kip indijanskega konjenika za Chicago, a zaradi prezaposlenosti ni mogel sprejeti izdelave spomenika. Svetoval je, naj se odbor obrne na kiparja Lojzeta Dolinarja, »*kateremu je prisojal vso sposobnost, da izvrši to delo kar najbolj strokovno in umetniško*«. Odbor se je povezal z Dolinarjem, ki je pripravil več osnutkov za spomenik.¹²

Zbiranje prispevkov

Dva meseca po razpisu natečaja so razposlali prošnje za gmotno podporo na naslove raznih ustanov in zasebnikov (nad 14.000 prošenj). Zbrati so želeli poldrugi milijon dinarjev.¹³

Zbrani denar bi po mnenju časnika Slovenec kazalo raje kot za monumentalen spomenik nameniti za ustanovitev Petrove Narodne galerije ali Petrove slovenske akademije znanosti, zato bi pred Narodnim domom lahko kralju postavili samo simboličen spomenik, »*ki bi moral biti sicer umetniškega ustvarjanja, ne pa kaka gola kopija spomenikov, ki naletiš nanje v vsakem mestu na šablonsko si podobne; v to obrabljeno vrsto spada tudi jezdec, ki večinoma ne vpliva nič kaj monumentalno (prim. n. pr. dunajske, celo tudi Schwarzenbergov ne izvzet)*«. ¹⁴

Nabiranje prispevkov ni potekalo po pričakovanjih odbora.¹⁵ Na rednem

¹⁰ Čopič, prav tam, str. 317.

¹¹ Stelè, France: Spomenik kralja Petra v Ljubljani, *Arhitektura*, II, 1932, št. 8, str. 210–217.

¹² Bevc, *Spomini*, str. 59–60.

¹³ Kako je Ljubljana prišla do spomenika kralju Petru, *Slovenec*, LIX, 6. 9. 1931, št. 201, str. 2.

¹⁴ K.: Raziran park sredi Ljubljane?, *Slovenec*, LV, 25. 1. 1927, št. 19, str. 4.

Konjeniški spomenik avstrijskemu feldmaršalu Karlu Philippu zu Schwarzenberg na Dunaju je bil postavljen 1867. Njegov avtor je bil nemški kipar Ernst Julius Hähnel.

¹⁵ Kako je Ljubljana prišla do spomenika kralju Petru, *Slovenec*, LIX, 6. 9. 1931, št. 201, str. 2.

občnem zboru pododbora Združenja rezervnih častnikov, ki je delovalo pod domoljubnim geslom *Za kralja in domovino*, so sklenili, da mora vsak član darovati za spomenik 50 dinarjev.¹⁶

Občine so do aprila 1927 darovale 21.000 din, trgovski sektor je prispeval 13.850 din, industrija 17.100 din, obrtniki 6.333 din, zadruge 3.025 din, hranilnice in posojilnice 4.180 din, društva 250 din, zasebniki pa 24.000 din. Večji posamični darovalci so bili: Bratje Platnik iz Radeč, tvrdka Rude in kovine iz Ljubljane, Valentina iz Lancovega pri Radečah in županstvo Gornja Radgona, ki so darovali po 2.000 din. Po 1.000 din pa so prispevali Kmetijska družba, županstvo Novo mesto in Katoliško tiskovno društvo v Ljubljani, po 500 din županstvo Grosuplje in Prometni zavod za premog. *»To so poleg že objavljenih prve lastovke, ki pa še ne pomenijo pomladi, kajti stroški za spomenik bodo visoki, ako noče Slovenija doživeti sramote, da bo postavila kralju Petru mizeren spomenik ali pa ga sploh ne bo postavila,«* je poudaril komentator Jutra. *»Priznamo, da pomenijo stroški za spomenik težko obremenitev za Slovenijo, z druge strani pa moramo odločno pobijati trditev, da Slovenija tega ne bi zmogla. Treba je samo malo dobre volje in nekoliko idealizma, pa bo spomenik postavljen. Stroški se dajo razdeliti na vso Slovenijo tako, da nihče ne bo preobremenjen.«*

Vojno ministrstvo je prošnjo glede brona za spomenik odklonilo, ker bi to nasprotovalo 116. členu ustave. *»Ustavi pa ni nasprotovalo, ko je dal erar bron za Strossmayerjev spomenik v Zagrebu [op. Meštrovičev spomenik iz 1924, postavljen je bil 1926]. Zdi se nam, da vojni minister prošnje pododbora za postavitve spomenika kralju Petru v Ljubljani sploh ni videl, drugače si ne moremo razlagati te čudne utemeljitve, s katero je bila odklonjena.«* Jutro je poročalo, da namerava odbor vložiti novo prošnjo. Apeliralo je na vlado, naj razbremeni Slovenijo *»vsaj pri postavitvi spomenika heroju, ki je za našo državo največ storil.«*¹⁷

Ladislav Bevc v Spominih omenja razhajanja med ljubljanskim pododborom Združenja rezervnih častnikov, ki je prevzelo vodstvo odbora za postavitve spomenika kralju Petru, in Glavno upravo Združenja rezervnih častnikov. Članstvo ljubljanskega pododbora je enoglasno odobrilo ukrep uprave in odločilo iz lastnih sredstev pokloniti primeren prispevek za spomenik. Glavna uprava je privolila, da pododbor uporabi vsoto 100.000 dinarjev, ki ji jo je dolgoval, kot posojilo za postavitev spomenika. Vendar je Glavna uprava nepričakovana zahtevala in z žaljivimi grožnjami predčasno izterjala od pododbora plačilo dolga. *»Pripravljena hitra akcija za postavitve spomenika je bila tako na začetku samem onemogočena in zavrta, ker je glavna uprava preklicala svojo pismo obljubo.«* Na rednem občnem zboru pododbora leta 1928 so soglasno sklenili, da bodo prispevali 60.000 dinarjev iz samoupravnega fonda za postavitev spomenika. Glavna uprava je bila o tem obveščena in je prejem blagajniškega izvlečka potrdila brez pripombe. Kasneje je prijavila pododbor ministrstvu za notranje zadeve s trditvijo, da ni dala pristanka, da

¹⁶ Bevc, *Spomini*, str. 57.

¹⁷ Akcija za postavitev spomenika kralju Petru, *Jutro*, VIII, 10. 4. 1927, št. 86, str. 3.

se prispeva denar iz samoupravnega fonda za spomenik. Posledica sporov med glavno upravo in upravo pododбора je bilo izredno zborovanje članstva novembra 1928, na katerem so sprejeli sklep, da Združenja rezervnih častnikov postane samostojno zasebno društvo. Novo društvo je bilo formalno ustanovljeno sredi januarja 1929.

Glavna uprava je dosegla, da je gradbeno ministrstvo Bevc na začetku leta 1929 premestilo iz Ljubljane na novo delovno mesto v Novem Sadu. Septembra 1929 se je Bevc zaposlil kot obratni vodja pri Maloželezniški družbi v Ljubljani.¹⁸

31. decembra 1929 je bilo na voljo 272.326 dinarjev in 78 par (v Mestni hranilnici ljubljanski je bilo naloženih 253.370 din, v podružnici Prve hrvatske štedionice 12.005 din in 26 par, v darovanih vrednostnih papirjih 6.250 din, na čekovnem računu Poštne hranilnice 701 din in 52 par). *»Ako k temu prištejemo še od raznih strani obljubljene in z gotovostjo pričakovane prispevke, moremo ugotoviti, da je uspeh v toliko dovoljen, da se bo mogla zbiralna akcija v kratkem zaključiti, nakar se bo pristopilo k izvršitvi spomenika.«* Odbor je povabil vse, ki so prejeli prošnje za prispevke ali pa so prispevke že obljubili, naj jih pošljejo na čekovni račun Poštne hranilnice št. 14.673 najkasneje do 1. maja 1930. Do tega datuma naj tudi poverjeniki izročijo prispevke, ki so jih zapisovali na nabiralne pole in bloke, prav tako naj ti vrnejo preostale bloke in pole. Imena darovalcev in zbiralcev odbor ni objavljajl v časnikih zaradi stroškov, vendar jih je nameraval ob zaključku akcije priobčiti v primerni obliki, finančno poslovanje pa podvreči kontroli. *»Odbor izrečno ugotavlja, da je njegova akcija zasigurana ter da bo treba premagati samo še morebitne ovire tehnične narave.«*¹⁹

Zaradi gospodarske krize, ki je zajela tudi Kraljevino Jugoslavijo, nabiralne akcije ni kazalo več stopnjevati. Spomenik je bilo treba postaviti s sredstvi, ki so bila na voljo.

Lokacija spomenika

Odbor je želel, da bi spomenik stal na Trgu kralja Petra. Novembra 1930 je odbor sprejel predlog arh. Jožeta Plečnika za novo lokacijo spomenika – pred magistratom. Plečnik je izdelal skico postavitve spomenika in njegove zasnove ter svetoval odboru, naj izbere kiparja, ki bo izdelal spomenik.²⁰

Odbor je z arhitektovim soglasjem izročil izdelavo spomenika kiparju Lojzetu Dolinarju, ki je na natečaju dobil drugo in tretjo nagrado. Dolinar, ki je od leta 1921 imel skromen atelje v Levstikovi ulici (med železnico in Mladiko), je prvi osnutek spomenika napravil že v enem tednu.

Dolinar se je intenzivno posvečal spomeniški plastiki. Leta 1928 je izdelal kipa za spomenik Napoleonovi Iliriji (Ilirski steber), ki ga je zasnoval Plečnik.

¹⁸ Bevc, *Spomini*, str. 53, 56–58.

¹⁹ Spomenik kralju Petru v Ljubljani, *Jutro*, XI, 2. 2. 1930, št. 27, str. 3.

²⁰ Kako je Ljubljana prišla do spomenika kralju Petru, *Slovenec*, LIX, 6. 9. 1931, št. 201, str. 2, in Stelè, France: Spomenik kralja Petra v Ljubljani, *Mladika*, XII, 1931, št. 10, str. 375.

Dolar je pripravil podrobnosti spomenika kralju Petru v raznih variantah. Odbor je prosil Plečnika, naj pomaga pri izbiri najprimernejše variante. Dolar je nekaj časa upošteval različne Plečnikove predloge, naposled pa je začutil, da postajajo Plečnikove pripombe malenkostne in jih ni bil več pripravljen upoštevati. Plečnik se je ujaljeno umaknil. Odbor je sam izbral najprimernejšo varianto od teh, ki jih je predlagal Dolar.²¹

Plečnik je izdelal risbo spomenika z bolj razgibanimi obrisi, s pomočjo katerih naj bi spomenik bolj izstopal pred statičnim ozadjem ljubljanskega magistrata. Dolar se je dalj časa ukvarjal s poskusi poživitve spomeniške celote, naposled pa se je odbor odločil za prvotni osnutek jezdeca v statični, umirjeni in dostojanstveni pozi.²²

Slika 2: Osnutek spomenika (iz: *Ilustracija*, 1931, št. 9)

²¹ Bevc, *Spomini*, str. 60–61.

²² Stelè, France: Spomenik kralja Petra v Ljubljani, *Arhitektura*, 1932, št. 8, str. 216–217.

Slika 3: Preizkus z maketo (iz: *Jutro*, 1930, št. 295)

Prvi ogled Dolinarjevega osnutka je bil 28. novembra 1930. Osnutek se je od končnega spomenika razlikoval po tem, da je kralj imel v roki vladarsko žezlo, med konjevimi nogami pa je bil odprt prostor z oporo.

19. decembra 1930 je mestna občina dovolila postavitev spomenika.²³ Istega meseca so opravili preizkus s pomočjo improviziranega spomenika v predvideni velikosti iz lesa, žakljevine in pobarvanega mavca, kar ni naletelo samo na pozitivne komentarje. Poročevalec Jutra Čoro Škodlar je zapisal: »Tako, kot so postavili improvizacijo včeraj, je spomenik kratkomalo nemogoč. Porinili so lik v nizke stopnice skoro pod zadnjo arkado, da izgleda, kot bi prihajal jezdec izpod nizkega oboka. Poleg tega zastavlja skoro ves pločnik in raztrga stopnišče z obočjem, ki je najlepši del poslopja. Čuli so se glasovi, naj bi se že sedaj prenizek podstavek znižal še za eno stopnico. Tako bi stal konj skoro na cesti in spomenik bi bil brez dominirajočega vtiska nad okolico.«²⁴

Preizkus s šablono je pokazal, da bi bil 5,80 m visok spomenik prevelik, zato ga je moral Dolinar znižati.

Številni niso bili zadovoljni z izbiro spomeniške lokacije, kajti Mestni trg ni bil primeren za vojaške parade in svečanosti, mdr. Čoro Škodlar, ki se je zavzel za spomenik pred Obrtno šolo ali na Masarykovi cesti.²⁵ Proti so bili tudi številni likovni ustvarjalci. Slikar Rihard Jakopič je menil, da je prostor pred magistratom že kolikor toliko zaključena celota in da magistratno poslopje v svojem spodnjem delu ne potrebuje tujih dodatkov. Magistrat bo predstavljal primerno ozadje za spomenik, ta pa stavbi in trgu ne bo prinesel dodatnih večjih prostorskih kvalit. ²⁶

²³ Kako je Ljubljana prišla do spomenika kralju Petru, *Slovenec*, LIX, 6. 9. 1931, št. 201, str. 2.

²⁴ Č. Š. (Čoro Škodlar): Spomenik kralja Petra v Ljubljani, *Jutro*, XI, 21. 12. 1930, št. 295, str. 3.

²⁵ Č. Š. (Čoro Škodlar), prav tam.

²⁶ Rihard Jakopič o spomeniku pred magistratom, *Slovenec*, LIX, 19. 5. 1931, št. 111, str. 4.

Tudi kipar Fran Berneker je bil proti postavitvi »rimskega monstrona« oziroma »kopije rimskih imperatorjev« pred magistrat. Šablono bi morali pustiti pred magistratom vsaj teden dni in prepustiti odločitev javnosti. Na vsak način pa bi spomenik morali postaviti na mesto, ki bi omogočalo slavnostne mimohode. *»Ne morem si misliti, da je naša dinastija izvor donkišotskih vitezov ampak jo, iz iskrene narodne volje pravega plebejskega rodu, s katere lastno hrabrostjo in presvitlenem umom si je spletla zaupanje naroda in ga rešila iz krvoločnega tujega jarma.*

Karagjorgevič je bil za svojo dobo še prešibek zdržati svoj narod pred silnim sovražnem navalu, vseboval pa je plemenito zrno in jo vcepil, da je skledo močnejšo kal, in zrastle odporne drevo, močnejše kakor hrast na poljani, ki ga ni mogel zlomiti vihar najhujše svetovne zgodovine.«²⁷

Konjeniški spomenik

Ko je Dolinar dokončal drugi model spomenika v naravni velikosti, so zaprosili ministra za prosveto in maršalat dvora za odobritev. Obe dovoljenji je odbor prejel 30. januarja 1931.²⁸

10. februarja je potekal ponovni ogled novega modela, katerega je aprila 1931 potrdila posebna komisija (Rihard Jakopič, Ante Gaber, Matej Sternen, Silvester Škerl in Vladimir Šubic).

Dolinar je kip izklesal v štirih mesecih v Vodnikovi kamnoseški delavnici. Pomagali so mu kipar Franc Repič (sin Dolinarjevega učitelja modeliranja na umetnoobrtni šoli Alojzija Repiča) in enajst kamnosekov.²⁹

Kip je bil sestavljen iz desetih kosov temno sivega podpeškega kamna. *»Prvi kos so konjeve prednje noge in pa prsa do vratu. Draperijo imperatorskega plašča pod konjem tvorita drugi in tretji kos kamna, četrti in peti kos pa spodnje telo kralja in konjev hrbet, ki kralj na njem sedi. Iz šestega kosa je spodnji del konjevih zadnjih nog in do tal segajočega repa, iz sedmega kosa je pa zadnji del konja. Osmi kos, ki je iz njega izrazita glava in vrat, bi lahko tvoril posebno plastiko. Mogočno poprsje kralja in njegovo prekrasno oblikovano glavo, ki jo je mojster Dolinar navdahnil z življenjem, je iz devetega kosa, a iz desetega kosa je izklesana kakor pelerina vihrajoča draperija.*«

Izklesane kose spomenika so sestavili konec avgusta 1931. *»Kipar Dolinar neprestano nadzoruje delo, tipa in gladi najmanjše oblike in vdolbine ter jih boža, da doseže, kar namerava. S prav tako pazljivostjo mojstru pri delu pomaga njegov asistent, mladi kipar France Repič, ki tudi nadzoruje najnatančnejše delo dveh punkterjev, treh kamnosekov in šestih brusačev, ki so vsak dan 12 ur pri težkem poslu. V glavnem je kip že gotov, sedaj ga le še polirajo, da bo popolnoma gladek in svetel, ter gladijo robove, kjer se posamezni kosi stikajo, da bodo špranje med*

²⁷ Fran Berneker, rokopis (ob razpisu za osnutek spomenika kralju Petru), Bernekerjeva zapuščina v Narodni galeriji, inv. št. NG D 47.

²⁸ Kako je Ljubljana prišla do spomenika kralju Petru, *Slovenec*, LIX, 6. 9. 1931, št. 201, str. 2.

²⁹ Lojze Dolinar in njegovo delo, *Jutro*, XII, 6. 9. 1931, št. 205, str. 2.

njimi komaj vidne. Površina posameznih kosov je namreč že popolnoma izdelana, le ob njihovih robovih je puščeno še za prst kamna zato, da se pri prenašanju in podstavljanju ne zgodi na kak način nesreča s tem, da bi se kak košček odkrušil. Če se tudi nekoliko kamena odkruši, zaradi robu rana ne seže v živo in ne škoduje celoti.»³⁰

Višina spomenika je bila 3,80 m. Kraljeva figura s konjem je bila visoka 3,30 m. Postavljena je bila na poldrugi decimeter debelo ploščo, ta pa je ležala na podstavku v isti višini s tlakom.

Spredaj na podstavku je bil napis: NAŠ OSVOBODITELJ, na desni strani pod kraljevimi prednjimi nogami pa majhna signatura: L. DOLINAR / 6. SEPT. 1931.

Slika 4: Kipar Dolinar ob nastajajočem spomeniku (iz: Slovenski narod, 1931, št. 195)

Slika 5: Spomenik kralju Petru (iz: Š. Čopič, Javni spomeniki v slovenskem kiparstvu prve polovice 20. stoletja, Ljubljana 2000, str. 132)

³⁰ Naša hvaležnost velikemu osvoboditelju, Slovenski narod, LXIV, 29. 8. 1931, št. 195, str. 5.

Daljni vzor za spomenik je bila antična konjeniška plastika. »Kralj Peter ni vpodobljen morda kakor vojskovodja na divje vzpenjajočem se konju, temveč kot miren zmagovalc in v bodočnost, ki jo je svojemu narodu ustvaril s svojim delom, zamišljen vladar. Kakor so Rimljani vpodabljali svoje imperatorje, tako je Dolinar vpodobil ustanovitelja Jugoslavije,« je zapisal Slovenski narod.³¹

Kip slavljenca na konju je veljal za standardno obliko spomeniškega čaščenja monarhov, ki se je uveljavila v 19. stoletju. Med nastajanjem Dolinarjevega kipa je veljala že za anahronizem.

Kip naj bi bil dotlej Dolinarjevo največje in najboljše delo. »Stvaritelj spomenika kralju Petru, mojster, ki je kamnu vlil življenje«, je bil rojen leta 1893 v Trnovem. V osnovni šoli v Grabnu je odkril veselje do risanja, v bližnji opekarni pa ga je pritegnilo modeliranje v glini. Leta 1910 je zaključil šolanje na srednji Umetnoobratni šoli (kiparski oddelek, učitelja Alojzij Repič in Ivan Zajec). Dolinar je želel nadaljevati šolanje na dunajski, münchenski ali praški akademiji, vendar je zaradi skromnih finančnih razmer lahko obiskoval samo prvi letnik splošnega kiparstva na akademiji na Dunaju (1911/12), kjer je bil njegov učitelj Josef Müllner. Dunaj je Dolinarju v marsičem razširil obzorje; поблиže se je lahko spoznal s kiparstvom Čeha Jana Štursa, avstrijskega kiparja Antona Hanaka, Hrvata Ivana Meštrovića in drugih kiparjev. Študij je v letih 1912–13 poskušal nadaljevati v Münchnu (prof. Georg Müller), kjer se mu je razkrilo tudi nemško kiparstvo.

Posvečal se je portretni in mali plastiki. V letih 1918–19 je izdelal nagrobni spomenik dr. Janezu Evangelistu Kreku. Leta 1920 je obiskal ZDA, mdr. je delal v ateljeju Rodinove učenke Malvine Hoffman. Nato se je začel intenzivno ukvarjati z arhitekturno plastiko za novozgrajene stavbe v Ljubljani, Beogradu in Kranju. Pridobil si je tudi sloves najboljšega slovenskega portretnega kiparja. Leta 1924 je bil na krajšem študijskem potovanju v Parizu. Decembra 1927 je dobil prvo nagrado za osnutek spomenika kralju Petru v Mariboru (2,5 m visok kraljev kip na 3,5 m visokem podstavku).³² Okrog leta 1927 je izdelal osnutek za kraljev spomenik z jezdecem na vzpenjajočem se konju.³³ Leta 1931 je izdelal osnutek za mariborski spomenik. Stoječa kraljeva figura (nahajališče neznano) je v marsičem sorodna ljubljanskemu spomeniku.³⁴

Po formalni plati se je pri spomeniku kralju Petru I. Dolinar naslonil na meštrovičevsko neoklasicistično stilizacijo. Dolinar je leta 1929 označil Ivana Meštrovića za »nedvomno najjačega kiparja na svetu« in zatrdil, da je Meštrović kot kipar med prevratom koristil novi jugoslovanski državi več kot vsa zunanja diplomacija, o čemer se je imel priložnost prepričati v New Yorku.³⁵

Ivan Meštrović je bil tudi osrednji tvorec nacionalnega programa v kiparstvu v novi jugoslovanski državi, ki se je vzgledoval pri spomeniškem kiparstvu razboho-

³¹ Prav tam.

³² Lojze Dolinar in njegovo delo, *Jutro*, XII, 6. 9. 1931, št. 205, str. 2.

³³ Čopič, *Lojze Dolinar 1893–1970*, str. 185.

³⁴ Čopič, prav tam, str. 188.

³⁵ »-k.« (Milan Zadnek): Dolinarjev Mojzes, stopajoč s Sinaja / Razgovor s kiparjem, ki je olepšal vse nove zgradbe v Ljubljani, *Slovenski narod*, LXII, 1. 3. 1929, št. 50, str. 2.

tenega nacionalizma in imperializma pred prvo svetovno vojno.³⁶ Meštrovičevemu vplivu se je uspel izogniti le malokateri kipar.

»Poleg Meštrovića je Lojze Dolinar danes v prvi vrsti jugoslovenskih kiparjev. Samobiten, krepak umetnik, razred zase. Ustvaril nam je že dolgo vrsto umetnin, toda mojster je še mlad, zelo mlad,« je leta 1931 zapisalo Jutro.³⁷ Na povezavo Dolinarjevega kiparstva z Ivanom Meštrovičem je likovna kritika večkrat opozorila. Na razstavi Dolinarja, Gojmirja Antona Kosa in Franceta Pavlovca v Umetniškem paviljonu Cvijete Zuzorić v Beogradu leta 1931 je veliko pozornost vzbudil Dolinarjev kip Mojzesa. Hrvaški književnik in Dolinarjev prijatelj Nikola Bartulović (1890–1945), ki je Dolinarju predlagal, naj se preseli v Beograd,³⁸ je v beograjski Politiki (1931, št. 8296) zavrnil očitke o podobnosti z Meštrovičevim Mojzesom, kajti Dolinarjev kip naj bi bil celo starejši.

Podobno je veljalo tudi za primerjavo med Dolinarjevim in Meštrovičevim kipom kralja Petra. Meštrovičev kip je bil 24. maja 1931 odkrit v Kastavu, vendar pa naj bi Dolinar svoj osnutek izdelal že devet mesecev prej. Dolinar naj bi bil presenečen, ko so ga opozorili na podobnosti z Meštrovičevim kipom (poza, silhueta lika, aranžiranje in stilizacija draperije). »Ta podobnost je taka, da se površnemu pogledu na slabi reprodukciji vidita oba kipa identično delo.« – »G. Bartulović pravilno sklepa, da ne gre za posnemanje tujega, marveč za redek, čeprav zelo mogoč primer, da dva umetnika ustvarjata povsem neodvisni drug od drugega, lahko vsaj po vnanjih znakih zelo podobni. Vprašanje je, kaj storiti? Ali naj g. Dolinar svojo najspontanejšo koncepcijo kraljevega spomenika nadomesti s kakšno slabšo, samo zaradi tega, ker je prvi ustvaril Meštrovičevemu spomeniku podobno delo? Absolutno vrednost umetnostnega dela g. Dolinarja, pravi beograjski književnik, daje na to najboljši odgovor!«³⁹

Dejansko je bila Dolinarjeva odvisnost od Meštrovičevih kiparskih rešitev nesporna, mdr. pri kipu kralja Matjaža (1922), ki ga je Dolinar izdelal pod vtisom Meštrovičevega Kraljeviča Marka (1911). »Na prvih razstavah v Ljubljani je zbudil pozornost in mnogo nad. Meštrovičev vpliv je bil očiten, mlademu tvorcu se ni bilo mogoče otresti magične herojske in legendarne lepote, s katero je tedaj Meštrovič v svojem polnem razmahu začel osvajati jugoslovanske rodove, Evropo in Ameriko.«⁴⁰

Oba kiparja so povezovali tudi sorodni vplivi in študijsko okolje, v katerem sta oblikovala svoj kiparski nazor. Kipar Nikolaj Pirnat je opozoril na sorodnosti pri stilizaciji oblik, sistemu konveksne draperije, patetičnih gestah idr. Meštrovičevo poznavanje oblik in konstruktivnih zakonov je veliko, njegova stilizacija je utemeljena in verjetna, v Dolinarjevem primeru pa je prevečkrat neutemeljena in manj

³⁶ Čopič, *Javni spomeniki*, str. 133.

³⁷ Lojze Dolinar in njegovo delo, *Jutro*, XII, 6. 9. 1931, št. 205, str. 2.

³⁸ Artem (Davorin Ravljen): Lojze Dolinar na delu v Beogradu. Razgovor s kiparjem, ki izdeluje kraljev spomenik, *Prijatelj*, XIII, 1939, št. 4, str. 143.

³⁹ Dolinarjev in Meštrovičev kralj Peter, *Jutro*, XII, 21. 6. 1931, št. 141, str. 3.

⁴⁰ Artem (Davorin Ravljen): Lojze Dolinar na delu v Beogradu. Razgovor s kiparjem, ki izdeluje kraljev spomenik, *Prijatelj*, XIII, 1939, št. 4, str. 146.

verjetna. Zato je Dolinar mnogo močnejši, kadar črpa iz življenja (portreti), je bil prepričan Nikolaj Pirnat.⁴¹

Dolinar je na razstavi v Beogradu predstavil tudi konjsko glavo iz temnega podpeškega marmorja (višina 78 cm), ki je najbrž nastala 1930/31 kot študija za spomenik kralju Petru (danes v Galeriji Dolinar v Kranju, Gorenjski muzej, inv. št. UZ 2305).

France Stelè med zgledi za Dolinarjev spomenik kralja Petra I. omenja Huga Ledererja, avtorja Bismarckovega spomenika v Hamburgu (1902–06) in kipa sv. Jurija na zunanjsčini Westfalskega deželne muzeja v Münstru (1905), in Christiana Behrensa.⁴²

Monumentalen mišičast konj naj bi simboliziral »težo in pomembnost ideje, ki se je rodila v glavi Velikega kralja«. »Kralj Peter upravičeno nosi ime Velikega in Osvoboditelja-Velikega lahko nosi le konj-orjak.«⁴³ Konj je stal v strogi, mirni drži. Glavo je imel prislonjeno na oprsje. Ni bil osedlan in ni imel uzde. »Jezdec je pritegnil nevidne vajeti krepko k sebi, kar se izraža posebno v držanju konjeve glave in vratu. Konj se je ustavil v popolnoma mirni, vojaško strogi stoji vseh štirih nog, le mestoma poudarjeno mišičevje in posebno glava in vrat izražata strumno napetost vseh gibalnih sil v njem, ustavljenih z energičnim držanjem jezdečeve roke.«⁴⁴

Kralj je bil oblečen v napol sodoben, napol »idealno, po antični zloženo obleko«. Zgornji del oblačil je spominjal na stiliziran sodoben vojaški plašč s kapuco in pelerino, ki je bila – kot nekakšne peruti – ločena od kraljevega telesa.⁴⁵ Oblačila so bila dekorativno nagubana (paralelne gube). Kralj je z eno roko pridrževal draperijo v pasu, druga roka je počivala ob boku. Spodnji del oblačil, ki so zakrivala masivno oporo spomenika, je prehajal v antična oblačila. Kralj je bil obut v sandale. »Nobenih zunanjih znakov dostojanstva ni na njem, ne tradicionalnega venca na glavi, ne krone in žezla ali vsaj poveljniške palice, ne ornata in redov. Ta jezdec je nasprotno takemu pojmovanju odmaknjen realnosti in sodobnosti v vsem razen portretne podobnosti glave. In vendar zadosti jasno govori o svojem dostojanstvu!«⁴⁶

V kamen vklesane markantne in ostre portretne poteze ter kraljeve »nepremično v cilj uprte oči« naj bi odražale kraljevo odločnost in energijo.⁴⁷ »Poteze na njegovem obrazu so mirne in resne, kakršen je bil kralj Osvoboditelj v miru in vojni, vedno neomajen na svojem mestu, stremeč k visokim smotrom jugoslovenske svobode in zedinjenja.«⁴⁸

⁴¹ Pirnat, Nikolaj: Meštrovič in Dolinar / Prispevek k naši umetnostni kritiki, *Jutro*, XII, 5. 12. 1931, št. 281, str. 6.

⁴² Stelè, France: Spomenik kralja Petra v Ljubljani, *Mladika*, XII, 1931, št. 10, str. 373.

⁴³ Naša hvaležnost velikemu osvoboditelju, *Slovenski narod*, LXIV, 29. 8. 1931, št. 195, str. 5.

⁴⁴ Stelè, France: Spomenik kralja Petra v Ljubljani, *Mladika*, XII, 1931, št. 10, str. 372.

⁴⁵ Motiv draperije, ki spominja na krila, je večkrat uporabil Antoine Bourdelle, Dolinar pa pri osnutku za spomenik generala Bolivarja (Pirnat, Nikolaj: Meštrovič in Dolinar / Prispevek k naši umetnostni kritiki, *Jutro*, XII, 28. 9. 1931, št. 276, str. 6).

⁴⁶ Stelè, France: Spomenik kralja Petra v Ljubljani, *Mladika*, XII, 1931, št. 10, str. 372.

⁴⁷ Naša hvaležnost velikemu osvoboditelju, *Slovenski narod*, LXIV, 29. 8. 1931, št. 195, str. 5.

⁴⁸ Lojze Dolinar in njegovo delo, *Jutro*, XII, 6. 9. 1931, št. 205, str. 2.

Navdušeni komentatorji so pri opisovanju spomenika uporabili tudi biblijsko prisposodbo: »Ti si Peter – Skala in na to skalo bom sezidal svojo državo ... Res je Dolinarjev kralj Peter skala, ki na njej temelji vsa država. In prav to moč, to sigurnost nepremagljivih temeljev, se je umetniku posrečilo izraziti v vsem obsegu globoke ideje.«⁴⁹

Spomenik je stal pred desnim zunanjim lokom vhodne lope mestne hiše. Na tem mestu je bila nekoč rešetka, t. i. *Narrenkötterle* (najbrž sramotilna kletka), kjer so ob delavnikih izpostavljali zločince javnemu zasramovanju. Nekoliko dalje na desni je bil sramotilni steber ali pranger, h kateremu so privezovali obsojence.⁵⁰

Pravokoten podstavek spomenika je segal do višine stopnic. Na ta način je nastal vtis, da kip raste iz stopnišča. Ker je bila opazna sestavljenost spomenika iz desetih kosov kamna, ki so bili »najvestneje kiparsko obdelani, a vendar vidno in vsiljivo zloženi tako, kakor bi šlo za predmet kamenitega stavbarstva«, je bila zabrisana razlika med kiparskim spomenikom in arhitektonskim podstavkom. »Po tehniki in materialu je torej spomenik do skrajnosti podrejen arhitektonski zamisli učinka svoje mase. Ta je očitvidno zasnovana v sorazmerju do loka, pred katerim stoji, in do vse fasade, h kateri je postavljena. Odtod posrečeni učinek, da spomenika ne občutimo kakor kak tuj dodatek okolici, ampak pred vsem kot logičen del obstoječega, nekaj, kar ne samo ne moti prejšnje arhitekture, ampak se veže z njo po gradivu, gradnji in proporciji. Zdi se, če bi ga bili mogli v eni noči postaviti in bi nihče ne bil obveščen o tem, da bi zjutraj šla večina meščanov mimo njega, ne da bi ga sploh opazila, ali pa bi ugibala, kako da ga toliko časa ni opazila.«

Površina kamna je bila brušena, zato je imel »moten, naravnost plemenito kovinski sijaj«. »Sem in tja se kaka zlatobarvna žila v njem izborna prilega odličnosti spomenika.«⁵¹

Vzidanje posvetilne listine

Pred postavitvijo spomenika so preuredili vhod v magistrat (nove kamnite stopnice, kamnite plošče na vzhodni terasi).⁵² Odprtje prenovljene mestne hiše je bilo 8. septembra 1931. V letih 1924/25 je bila obnovljena fasada, 1930/31 pa notranjščina (mestni arhitekt inž. Vladimir Mušič, konservator dr. France Stelè, obnova in rekonstrukcija dekoracije v sgraffito tehniki Matej Sternen).⁵³

V vežo so preselili Herkulov vodnjak, ki je od leta 1655 stal na Starem trgu. V stebriščni prostor na levi strani veže so obesili dvoglavega orla z monogramom cesarja Karla VI., ki je bil do 1918 vzidan na pročelju magistrata. Pri Dolinarju

⁴⁹ Naša hvaležnost velikemu osvoboditelju, *Slovenski narod*, LXIV, 29. 8. 1931, št. 195, str. 5.

⁵⁰ Stelè, France: Ljubljanski rotovž / Predavanje pri otvoritvi prenovljenega rotovža dne 8. sept. 1931, *Slovenec*, LIX, 10. 9. 1931, št. 204, str. 2.

⁵¹ Stelè, France: Spomenik kralja Petra v Ljubljani, *Mladika*, XII, 1931, št. 10, str. 373.

⁵² Lojze Dolinar in njegovo delo, *Jutro*, XII, 6. 9. 1931, št. 205, str. 2.

⁵³ Kako so renovirali magistrat / Govor arhitekta ing. Mušiča na včerajšnji svečani otvoritvi, *Slovenski narod*, LXIV, 9. 9. 1931, št. 203, str. 3.

so želeli naročiti nov vodnjak z dekorativnim zmajem iz mestnega grba. Za čas odkritja so magistrat okrasili z Dolinarjevim kipom svetega Krištofa iz brona.⁵⁴

25. julija 1931 se je na svečani seji častnega predsedstva in reprezentančnega odbora za postavitev spomenika (II. plenarna seja) v mestni posvetovalnici zbralo več kot 80 predstavnikov slovenskega javnega, kulturnega in gospodarskega življenja, mdr. škof Rožman, general Djordje Popović, župan Puc, rektor N. Šerk, predsednik bivše narodne vlade Pogačnik, dvorna dama Tavčarjeva, predsednik upravnega sodišča v Celju dr. Vrtačnik, direktor finančne direkcije dr. Povalej, zastopnik Delavske zbornice Uratnik, predsednik inženirske zbornice inž. Šuklje, zastopnik Sokolske župe dr. Pipenbacher, zastopnik Jugoslovanske gasilske zveze Mikuš, zastopniki Narodne odbrane, Jadranske Straže, Ciril-Methodove družbe, Vodnikove družbe, Slovenske matice, Soče in drugih društev in organizacij. Opravičili so se ban, podban, minister dr. Kramer, direktor državnih železnic dr. Borko, predsednik višjega deželnega sodišča dr. Rogina, nadškof dr. Jeglič, minister inž. Dušan Ser-nec, inž. Vinko Stergar, dr. Danilo Majaron, Franjo Žebot, Anton Sušnik, dr. Niko Zupanič, Karl Škulj, Ivan Vesenjaka idr.⁵⁵

Predsednik izvršnega odbora inž. Ladislav Bevc je prisotne pozval, naj počastijo spomin prvega jugoslovanskega kralja⁵⁶ s trikratnim klicem Slava. Predstavil je delovanje odbora in uspehe nabiralne akcije (482.000 din). Z obrestmi so pokrili stroške za pisarniški obrat. Odbor je založil za 800.000 din nabiralnih blokov in jih dobro polovico razposlal širom Slovenije, vendar se je s pomočjo blokov nabralo samo 62.000 din. Spomenik naj bi stal okrog 275.000 din, ostanek pa bo porabljen za dobrodelne namene. Največ so prispevali nepremožni ljudje, le tretjino pa premožni sloji in zavodi (Trboveljska premogokopna družba – 50.000 din). Občine so prispevale 68.000 din. Predsednik je omenil tudi neutemeljene ugovore glede spomeniškega osnutka in lokacije. Primerno mesto je izbral Plečnik, kipar Dolinar je pri izdelavi spomenika prisluhnil Plečnikovim nasvetom. »*Spomenik bo največji kras našega mesta in bo postavljen tako harmonično in stilno odgovarjajoče svojemu okolišu, da smo glede tega lahko popolnoma pomirjeni.*« Posebna revizijska komisija banske uprave je preverila vse račune odbora in nepravilnosti ni odkrila. Odkritje spomenika je bilo predvideno za 6. september dopoldne. Vložena je bila prošnja za brezplačno vožnjo, ki bo najbrž odobrena. Predsednik Slovenske matice dr. Dragotin Lončar je predlagal, naj se odboru izreče zahvala za naporno in vestno delo. Zborovalci so predlog sprejeli s ploskanjem in klici Živio.

⁵⁴ A. G. (Ante Gaber): Renovirana mestna hiša, *Slovenski narod*, LXIV, 7. 9. 1931, št. 202, str. 2, Stelè, France: Ljubljanski rotovž / Predavanje pri otvoritvi prenovljenega rotovža dne 8. sept. 1931, *Slovenec*, LIX, 10. 9. 1931, št. 204, str. 2.

⁵⁵ Spomenik kralju Petru v Ljubljani, *Slovenski narod*, LXIV, 25. 7. 1931, št. 166, str. 1.

⁵⁶ Peter I. Karađorđević je bil dejansko kralj prve jugoslovanske države – Kraljevine SHS samo po imenu. Zaradi bolezni in starosti (umrl je avgusta 1921) je prepustil vse vladarske funkcije sinu Aleksandru I. Karađorđeviću, ki je vladal kot regent. 1. decembra 1918 je regent Aleksander vodil srbsko delegacijo na sestanku s predstavniki Narodnega viječa, na katerem so sprejeli deklaracijo o združitvi Kraljevine Srbije in države Slovencev, Hrvatov in Srbov v Kraljevino SHS pod dedno vladavino dinastije Karađorđevićev. Regent Aleksander je v imenu očeta potrdil ustavo Kraljevine SHS, sprejeto 28. junija 1921.

Po seji so v temelje spomenika vgradili posvetilno listino, ki jo je na kožo oziroma pergament natisnila Delniška tiskarna. Listina, izdelana v slogu starih rokopisov, je bila vložena v bakreno ponikljano puščico. Načrte za listino in puščico je izdelal inž. arh. Janko Omahen.

Besedilo listine se je glasilo: »*Koncem leta 1918 so izvojevali Slovenci svobodo, ko so zvezali svojo usodo z usodo Srbov in Hrvatov, borečih se prav tako za svobodo vseh, in jo položili v roke kralja Petra.*

Izhajajoč iz ljudstva, živeč v njegovi sredi v radostnih in britkih dneh in vodeč ga v neenaki borbi k zmagi, je kralj Peter simbol nesebičnega naroda, borečega se za svobodo, in svetel vzor, da se borec za svobodo ne sme ukloniti. Zmaga njegova je bila obenem zmaga Slovencev.

Iz hvaležnosti mu postavijo Slovenci leta 1931 spomenik, ki ga je izklesal akademični kipar Lojze Dolinar.

Odbor za postavitev spomenika kralju Petru I. Velikemu Osvoboditelju v Ljubljani.«

Listino sta v odprtino, ki je bila izklesana v podstavku, vložila inž. Bevc in odbornik Milan Sterlekar. Dva izvoda listine so shranili v arhivu ljubljanske občine in v arhivu odbora za postavitev spomenika, en izvod pa je bil namenjen rodbinskemu arhivu kraljevskega doma.⁵⁷

Sestava odbora je bila ob zaključku spomeniške akcije naslednja: predsednik inž. Ladislav J. Bevc, prvi podpredsednik dr. Janko Žirovnik, drugi podpredsednik Milan Sterlekar, celjski podpredsednik dr. Leopold Vičar, tajnik Mihael Majcen, blagajnik Aleksander Kuharič, zapisnikar Etbin Bežek, člani odbora: France Ahčin, Vladimir Janušič, dr. Željko Jeglič, Vekoslav Mlekuž, dr. Stanko Novak (+), inž. Ciril Pirc, Rudolf Pleskovič, Jernej Vengust, Danilo Šaplja in Josip Zupančič, njihovi namestniki: dr. Jurij Fellacher, Matko Janežič, inž. Ciril Juvan, dr. Ivan Pintar in Adolf Sadar.

V nadzornem odboru so bili: predsednik Riko Jug, podpredsednik Matko Brnčič, člani Makso Detiček, inž. Leo Mencinger, Avgust Pertot in dr. Rudolf Sajovic, namestnika dr. Rudolf Kropivnik in Veljko Oražem.⁵⁸

Odbor je imel v petih letih okrog 60 plenarnih sej. Zadnja seja odbora je bila 4. septembra 1931. Po seji se je predsednik zahvalil članom odbora, prvi podpredsednik dr. J. Žirovnik pa se je v imenu odbora zahvalil predsedniku, ki je žrtvoval ves svoj prosti čas in vzorno ter uspešno vodil akcijo za postavitev spomenika.⁵⁹

⁵⁷ V čast kralja Petra Osvoboditelja, *Slovenec*, LIX, 26. 7. 1931, št. 166, str. 5, Temelj spomenika kralja Petra v Ljubljani, *Jutro*, XII, 26. 7. 1931, št. 170, str. 3, in Spomenik kralju Petru v Ljubljani, *Slovenski narod*, LXIV, 25. 7. 1931, št. 166, str. 1.

⁵⁸ Odbor za postavitev spomenika, *Jutro*, XII, 6. 9. 1931, št. 205, str. 2, in Slovenski narod, 1931/201.

⁵⁹ K jutrišnji svečanosti odkritja spomenika, *Slovenski narod*, LXIV, 1931, št. 201, str. 4.

Slika 6: Člani odbora za postavitev spomenika kralju Petru I. leta 1931, v prvi vrsti šesti od leve Ladislav Bevc, sedmi Lojze Dolinar, osmi dr. Janko Žirovnik (iz: Ladislav Bevc, *Spomini, Ljubljana 2006*)

Kraljev teden

17. avgusta 1931 je minilo deset let, odkar je kralj Aleksander I. zasedel prestol po smrti očeta, kralja Petra I. Ljubljanski občinski svet je sklenil, da se bo jesenski festival v Ljubljani, ki bo dosegel vrhunec na nedeljo 6. septembra z odkritjem spomenika kralju Petru, imenoval »Kraljev teden«. Na ta način naj bi se Ljubljana oddolžila spominu kralja Petra in dostojno proslavila obletnico vladanja kralja Aleksandra. *»Ogromne množice bodo privrele v Ljubljano k odkritju spomenika kralju Petru, se bodo udeležile tudi vseh drugih gledaliških in pevskih svečanosti ter bodo pod geslom Kraljevega tedna, strnjene v mogočne falange, manifestirale svojo zvestobo in ljubezen do našega narodnega kralja in združene domovine.«*⁶⁰

Tik pred začetkom »Kraljevega tedna«, 3. septembra 1931, je kralj Aleksander I. nepričakovano izdal novo, oktroirano ustavo, po kateri je Kraljevina Jugoslavija postala ustavna dedna monarhija pod dinastijo Karađorđevićev. Ustava je uzakonila unitarno jugoslovanstvo in državni centralizem, uvedena s kraljevo šestojanuarsko diktaturo. Uradni jezik je bil hrvatsko-srbsko-slovenski. V devetih banovinah, ki so dobile širšo samoupravo, je prebival en »jugoslovanski« narod. Dvodomni parlament sta sestavljala senat in narodna skupščina. Čuvar narodne in državne enotnosti je bil kralj.

Spored »Kraljevega tedna«

5. september ob osmi uri zvečer: fanfare na ljubljanskem gradu, izvaja Narodno železničarsko glasbeno društvo Sloga / ob pol devetih zvečer: baklada, spreved po

⁶⁰ Kraljev teden v Ljubljani, *Jutro*, XII, 11. 8. 1931, št. 183, str. 4.

mestu, petje ljubljanskih zborov pred bansko upravo in magistratom, sodelujejo godba Zarja, sokolska godba in Hubadova pevška župa / ob pol desetih zvečer: fanfare na ljubljanskem gradu

6. september ob pol enajstih dopoldne: svečano odkritje spomenika / ob peti uri popoldne: predstava *Gorenjski slavček* na vrtu hotela Tivoli / ob osmi uri zvečer: »monstre koncert« godb Sloge iz Ljubljane in Drave iz Maribora na Kongresnem trgu (100 godcev na pihala), nato vrtni koncerti ljubljanskih zborov v restavracijah in hotelih

7. september ob enajsti uri dopoldne: cerkveni koncert v stolnici, izvajata Stanko Premrl (orgle) in Karlo Rupelj (violina) / ob sedmi uri zvečer: predstava Hoffmannsthalovega misterija *Slehernik* pred Nunsko cerkvijo na Kongresnem trgu

8. september ob deseti uri dopoldne: odprtje restavriranega magistratnega poslopja / ob enajsti uri dopoldne: promenadna koncerta Sloge in Zarje v Zvezdi in v Tivoliju / ob pol treh popoldne: veliki koncert združenih pevskih zborov Pevske zveze pred Nunsko cerkvijo na Kongresnem trgu (2500 pevcev in pevk) / ob peti uri popoldne: opera *Gorenjski slavček* na vrtu hotela Tivoli.

Med 29. avgustom in 8. septembrom so v veliki dvorani hotela Union predvajali prvi slovenski celovečerni film – prvi jugoslovanski alpski film *V kraljestvu Zlatoroga* (producent Turistovski klub Skala, režiser J. Ravnik).⁶¹

Časniki so objavljali slavitne članke o prvem jugoslovanskem kralju. Podrobno so opisovali njegova vojaška junaštva, skromnost in druge osebnostne poteze ter opisovali prve stike s Slovenci.

Z odlokom ministrstva za promet (M. S. št. 22.219-31) je bila po vsej državi dovoljena vožnja na odkritje spomenika med 4. in 10. septembrom za četrtno cene. Potniki so lahko na odhodnih postajah kupili polovične vozovnice do Ljubljane na podlagi železniških legitimacij, ki jih je pripravil odbor za postavitev spomenika. Odbor je izdal 38.000 železniških legitimacij. Vozovnice so veljale za povratno vožnjo samo, če je odbor na železniški legitimaciji potrdil, da se je posameznik udeležil odkritja spomenika.⁶²

Zaradi slovesnosti ob odkritju spomenika so ustavili tramvajski promet na nekaterih progah. Na dan odkritja je bil Mestni trg z okolico od 9. ure dalje popolnoma zaprt za ves promet. Uprava policije je opozorila meščane, da morajo biti hiše v okolici slavnostnega prostora med 9. in 12. uro brezpogojno zaklenjene. Varnostni organi so dobili ukaz, naj v tem času ne dovolijo prehoda brez ustrezne legitimacije. »Istodobno se opozarjajo upravitelji omenjenih hiš in družinski glavarji, naj dobro pazijo, koga pustijo za ta čas v hišo ali v svoja stanovanja, ker bi morali odgovarjati osebno za eventualna njih kazniva dejanja.«⁶³ Policijski upravnik je na pomoč poklical 30 mož iz Maribora. Vendar policiji skorajda nikjer

⁶¹ Spored »Kraljevega tedna«, *Jutro*, XII, 30. 8. 1931, št. 199, str. 12.

⁶² Četrtninska vožnja za odkritje spomenika kralju Petru v Ljubljani dovoljena za vso državo, *Slovenski narod*, LXIV, 31. 8. 1931, št. 196, str. 3.

⁶³ K jutrišnjemu svečanosti odkritja spomenika, *Slovenski narod*, LXIV, 5. 9. 1931, št. 201, str. 4, in Jutri zaklenite duri, *Jutro*, XII, 5. 9. 1931, št. 204, str. 3.

ni bilo treba intervenirati. Prišlo je samo do dveh manjših pretefov brez hujših posledic in nekaj tatvin.⁶⁴ Poskrbljeno je bilo za sanitetne ambulante (Mestni dom, magistrat, lekarni Bakarčič in Sušnik) in dva rešilna voza.⁶⁵

Ljubljana se je odela v praznično podobo. Hišna pročelja na Mestnem trgu so krasile girlande in zastave. Skoraj vse izložbe so bile okrašene s cvetjem, zelenjem, slikami in kipi kraljev Petra in Aleksandra ter članov kraljevskega doma. Na Marijinem trgu so postavili slavalok in na vsako stran frančiškanskega mostu po štiri visoke trikotne stebre, ki so jih prepletale kite zelenja. Na nižjih rdečih drogovi so vihrale zastave in venci. Okrašeno je bilo tudi križišče Bleiweisove-Rimske in Tržaške ceste. Mlaji so bili postavljeni tudi na drugih trgih. Fasada magistrata je bila prepletena z žarnicami. Nad balkonom je bila v srednjem oknu velika inicialka A in nad njo kraljeva krona. Pročelje magistrata je krasil tudi napis *Slava*. Na magistratu so plapolale državne zastave. Krisperjeva hiša je bila prepletena z zelenjem in lampijončki v državnih barvah.⁶⁶

Župan in mestni načelnik dr. Dinko Puc je pozval ljubljanske meščane, naj sodelujejo pri proslavah, razobesijo naj državne zastave, okrasijo okna in izložbe, na predvečer odkritja naj razsvetlijo svoje domove in poslovne prostore. *»Ravno v teh težkih časih pokažimo, da je naša vdanost in ljubezen do kraljevega doma neomajna. Spomenik kralju Osvoboditelju naj nas združi vse brez razlike stanu in prepričanja k skupni najjačji manifestaciji, ki naj pokaže našo neomajno odločnost v boju za blagor in lepšo bodočnost naše države. /.../ Naj ne bo nikogar, ki ne bi v teh dneh z ljubeznijo do kralja, domovine in države sodeloval!«*⁶⁷

Fotografiranje in filmsko snemanje vseh svečanosti je bilo mogoče samo z dovoljenjem odbora. Fotografi in filmski snemalci (filmska podjetja) so se morali osebno javiti odboru do 2. septembra in predložiti pisno vlogo s točnimi podatki (ime, naslov, poklic) in pristati na to, da bodo brezplačno izročili odboru tri kopije vsakega posnetka ter za tri tedne (od 10. septembra do 1. oktobra) dali na voljo negative zaradi izdelave kopij. Položiti so morali tudi kavcijo v višini 200 din.⁶⁸

Slavnostna razsvetljava in baklada

V soboto, 5. septembra, sta bili prirejeni slavnostna razsvetljava mesta in baklada (ta je bila tudi 29. avgusta), za katero je mestna občina kupila 300 lampijončkov. Po vseh okoliških gričih so goreli kresovi. Marijin trg in bližnje hiše je v isti višini

⁶⁴ Iz policijske kronike / Ljubljana 7. septembra, *Slovenski narod*, LXIV, 7. 9. 1931, št. 202, str. 3.

⁶⁵ Spored svečanosti odkritja spomenika kralja Petra I., *Slovenec*, LIX, 5. 9. 1931, št. 200, str. 2.

⁶⁶ Ljubljana se je okrasila, *Slovenski narod*, LXIV, 5. 5. 1931, št. 201, str. 1.

⁶⁷ Iz Ljubljane, *Slovenski narod*, LXIV, 31. 8. 1931, št. 196, str. 3.

⁶⁸ Pred odkritjem spomenika kralja Petra, *Jutro*, XII, 27. 8. 1931, št. 196, str. 3.

obkrožal niz žarnic. Mestni trg z bližnjo okolico je aranžiral mestni arhitekt Ivo Spinčič. *»Justična palača je žela splošno pohvalo, saj je bilo storjenega več, kakor je bilo naročenega ali zahtevanega. Enako so pa presenetila v nasprotnem smislu tudi nekatera druga javna poslopja, ki bi jih nikdar ne bilo, če bi ne bilo kralja Petra. Aleksandrova cesta je bila sijajna.«*⁶⁹

Začetek slovesnosti je ob osmi uri naznanila fanfara na ljubljanskem gradu. Slavnostno baklado združenih pevskih zborov je prenašal Radio Ljubljana.⁷⁰ *»Bakljada sama je bila veličastna, najbolj pa zato, ker smo v sprevedu opazili tudi preproste ženice z dežele le z oprtniki na hrbtih. Prav pobožno so korakale in občudovala bajno razsvetljava, da se jim je zdelo kakor otrokom prvič pri polnočnici. Z večine je bilo to naše ljudstvo tam od severne ali zapadne meje. Zakaj oni prav dobro čutijo in vsak dan doživljajo, kaj je Slovencem Jugoslavija. Vsi tam ob meji svojo domovino v resnici ljubijo in jo spoštujejo, ker jo cenijo iz svoje vsakdanje izkušnje. Dobro vedo, da jih Jugoslavija brani. In kakor otroci se zaneso in zaupajo vanjo.«*⁷¹

Slavnostni sprevod, ki ga je aranžiral Danilo Šaplja, se je ob pol devetih začel pomikati s Krekovega trga čez Zmajski most. Na čelu sta korakala godba dravske divizije pod vodstvom kapelnika dr. Čerina in častni odred vojakov, za njimi pevci združenih pevskih zborov pod vodstvom pevovodje Zorka Prelovca, godba Sokola I. pod vodstvom kapelnika brata Verija Švajgerja in 200 Sokolov v kroju pod vodstvom načelnika župe brata Lojzeta Vrhovca. V povorki so bili tudi starosta ljubljanske župe dr. Pipenbacher, podstarosta Krapež in člani uprave Flegar, Slana, Straus in inž. Poženel, Sokoli v civilnih oblačilih s sokolskimi znaki ter moški in ženski naraščaj vseh ljubljanskih sokolskih društev. Za Sokoli so se razvrstili člani Delavske godbe Zarja, gasilske čete pod vodstvom načelnika Zupana (okrog 500 gasilcev v kroju), skavti pod vodstvom Črnega mrava, godba Vič-Glince, primorski akademiki in mladina z veliko trobojnico. *»Mišičaste in zagorele postave skavtov so vzbujale splošne simpatije, strumen je bil njih nastop, vzorni njih tristopi. V povorki so nosili na stotine raznobojnih lampijončkov. Prekrasen je bil pogled na to pisano živordečo reko, ki se je pomikala po sijajno razsvetljenih ulicah med gostim špalirjem občinstva, ki je prirejalo vso pot viharne ovacije kralju, Jugoslaviji, Sokolstvu in vrli naši vojski.«*

Povorka je prečkala Zmajski most in se po Sv. Petra cesti napotila do Marijinega trga, kjer se je trlo ljudi. Spremljali so jo vzkliki v čast kralju in Jugoslaviji. Po Prešernovi ulici je zavila na bogato razsvetljeno Aleksandrovo cesto. Na Bleiweisovi cesti se je ustavila pred bansko palačo. Združeni pevci pod Prelovčevim vodstvom so zapeli *Našo zvezdo* F. S. Vilharja (tenorski solo operni pevec Svetozar Banovac). Sokolska godba je zaigrala Zajčev *U boj*, nato so zadoneli vzkliki: *Živela Jugoslavija! Živel kralj Aleksander! Slava kralju Petru!* Na balkonu banske palače so jim

⁶⁹ Odkrili smo spomenik našemu Osvoboditelju, *Slovenski narod*, LXIV, 7. 9. 1931, št. 202, str. 3.

⁷⁰ Radio / Programi Radio-Ljubljana, *Slovenec*, LIX, 5. 9. 1931, št. 200, str. 5.

⁷¹ Odkrili smo spomenik našemu Osvoboditelju, *Slovenski narod*, LXIV, 7. 9. 1931, št. 202, str. 3.

prislunhili minister dr. Albert Kramer, ki je na slavnostih zastopal kraljevsko vlado, ban dr. Marušič, podban dr. Pirkmajer in divizijski general Bogoljub Ilić. Sprevod se je znova formiral in se napotil po Rimski in Emonski cesti mimo Ilirskega spomenika do Zoisove ceste. Na vrtu gospoda Derende so gorele bakle, osvetljen je bil tudi Zupančev vrt. Na osnovni deški šoli na Zoisovi cesti je visela kraljeva slika, ki jo je osvetljevala žarnica, na Zoisovi piramidi je bil venec žarnic. Povorka je nadaljevala pot čez Šentjakovski most mimo razsvetljene cerkve in šole, okrašene s kraljevo sliko, na Stari in Mestni trg. *»Mogočno so odmevale koračnice godb med stenami obeh trgov, viharne so bile ovacije občinstva.«* Povorka se je ustavila pred magistratom. Pevci so se postavili na stopnice in zapeli Ipavčevo *Domovino* (tenorski solo Ladko Pelan, baritonski solo Janez Završan) in Hajdrihovo *Buči morje*. Godba Zarja pod Dolinarjevim vodstvom je zaigrala Dolinarjev valček *Mlada pota*. Župan je z balkona vzkliknil: *Živel kralj! Živela Jugoslavija! »Tisočglava množica, ki je bila medtem do zadnjega koticčka napolnila Mestni trg, prostor pred Škofijo in vso Stritarjevo ulico, je frenetično začela ploskati in viharno vzklikati kralju in domovini.«* Povorka se je napotila do Mestnega doma, kjer je sledil razhod, toda še pozno zvečer so skupine manifestantov prirejale ovacije kraljevski hiši in Jugoslaviji. *»Noč je bila živahna, kakor Ljubljana tega ne pomni.«*⁷²

Odkritje spomenika 6. septembra 1931

5. in 6. septembra se je z vlaki v Ljubljano pripeljalo okrog 40.000 ljudi. 6. septembra je med 7. in 9. uro prispelo 23 vlakov, najdaljši med njimi, gorenjski vlak iz Kranjske Gore, je štel 30 natrpanih vagonov. Odbor je v časnikih objavil vozni red posebnih vlakov za udeležence slavnostnega odkritja spomenika. *»Množice so se zgrinjale v Ljubljano kakor na znamenito božjo pot. Sključeni starci in ženice, ostareli v trdi življenjski borbi, poleg mladih, klenih ljudi. Zorna mladina, zreli možje in žene – vsi so prišli, da praznujejo z belo Ljubljano. /.../ Miklošičeva cesta je bila od ranega jutra, zlasti od 7. do 9. mogočna reka ljudske množice, vlak za vlakom jo je napajal z novim tokom.«*⁷³

Ob 6. uri je več godb po mestu igralo budnice. Spomenik je bil zavit v ogromno državno zastavo. Pred rotovžem sta stali dve palmi, pod arkadami pa dva velika feniksa, levo in desno lovorova drevesa, kot slavnostna tribuna okrašena s kitami zelenja. Na visokih rdečih drogovih pred tribuno, na obeh straneh Stritarjeve ulice in še prek Tromostovja so se zibali venci. Bleiweisova hiša je bila okrašena z girlandami. Okras so dopolnjevali lampijoni. Pred spomenikom je bila govorniška tribuna.

Jutro je zabeležilo tudi naslednji ganljiv prizor: *»Prav nasproti spomenika v drugem nadstropju, kjer vise ljubljanski grbi, čaka pri oknu droben starček. Nepremično glede predse v globino proti mestni hiši, kjer je bil mnogo let župan.*

⁷² Bakljada na predvečer praznika, *Jutro*, XII, 7. 9. 1931, št. 205b, str. 4.

⁷³ Narod se zgrinja v Ljubljano, *Jutro*, XII, 7. 9. 1931, št. 205b, str. 1.

Tri generacije je videl župan Peter Grasselli in izpolnile so se mu želje mladosti. Danes je pa dosegla njegova sreča vrhunec. Iz oči v oči si gledata dva starca: kralj Peter in Peter, župan ljubljanski. Stara sta, a oba ponosna na dobo, ki sta v njej delovala oba za isto idejo, ki je njeno zmago s svojim umom in roko priboril kameniti mož pred častiljivim rotovžem. Solze ljubljanskega Petra ga pozdravljajo, klanja se mu njegova še vedno mlada duša ...»⁷⁴

Ob deveti uri so se člani spomeniškega odbora, ki so nosili srebrne znake, zbrali pod arkadami rotovža, da bi pričakali častne goste. Iz prvega avtomobila je stopila Franja Tavčarjeva z znakom častne dvorne dame na prsih. Spremljala jo je soproga podbana Pirkmajerjeva. V drugem avtomobilu je bil češkoslovaški poslanik dr. Flieder s soprogo. »Brez dežnikov stopita na gornjo stopnico mestne hiše in z največjim zanimanjem med najhujšo ploho ogledujeta krasno dekorirani prostor in prihajajoče goste.« Na slavnostni prostor so začele prihajati deputacije z venci in zavitimi prapori. Prvi prapor je nosila deputacija mesta Kranj z županom Cirilom Pircem na čelu (v Kranju so 1926 prvi postavili monumentalni spomenik kralju Petru).

Počasi se je začelo jasniti. Ljudem ni bilo več treba iskati zavetja pred dežjem pod arkadami in ob zidovih. Gostje so začeli vedno bolj polniti trg. Skavti so zaprli slavnostni prostor ob tribuni. Najlepše narodne noše so se zbrale okrog Robbovega vodnjaka. »Prav na obodu vodnjaka stoji župan Ažman iz Lesc s čedro med zobmi. Lepota in moč našega naroda se blesketa v zlatu avb, srebru pasov in v krvi rdečih nageljnov.« Nasproti narodnih noš so stali aktivni in rezervni oficirji.⁷⁵

Tribuno so zasedli odličniki: divizijski general Bogoljub Ilić, gradbeni minister dr. Albert Kramer, ban dr. Marušič, podban dr. Pirkmajer, škof dr. Rožman, častna dvorna dama Franja dr. Tavčarjeva, češkoslovaški poslanik dr. Robert Flieder, župan dr. Puc in soproga Olga Puceva, podžupan dr. Jarc, rektor univerze dr. Alfred Šerko, italijanski generalni konzul Andrea Renaldi, francoski konzul Emanuel Neuville, češkoslovaški konzul ing. Sevčik, avstrijski generalni konzul dr. Herman Pleinert, romunski konzul ing. Miljutin Jelačin, portugalski konzul Dragotin Štrucelj, belgijski konzul dr. Milan Dular, danski konzul Saša Knez, španski konzul Ernest Hieng, predsednik višjega deželnega sodišča Anton Rogina, železniški direktor dr. Janko Borko, direktor pošte in telegrafa Alojzij Gregorič, direktor dravske finančne direkcije dr. Josip Povalej, bivši minister dr. Anton Korošec, predsednik bivše narodne vlade Josip Pogačnik, bivši minister Ivan Hribar, šef Centralnega presbiroja Milan Marjanović z ljubljanskim dopisnikom CP Zobcem, mariborski župan dr. Alojzij Juvan, celjski župan dr. Alojzij Goričan, ptujski župan Miha Brenčič, ministri Jože Gostinčar, dr. Vekoslav Kukovec, dr. Franc Kulovec, Anton Sušnik, Ivan Vesenjaki in dr. Niko Zupanič, predsednik upravnega sodišča v Celju dr. Vrtačnik, načelnik tehničnega oddelka dravske banovine ing. Matija Krajc, rudarski glavar inž. Vinko Stergar, predsednik Zbornice za trgovino, obrt

⁷⁴ Na slavnostnem prostoru, *Jutro*, XII, 7. 9. 1931, št. 205b, str. 1.

⁷⁵ Prav tam.

in industrijo Ivan Jelačin, njen podpredsednik Ivan Ogrin in generalni tajnik Ivan Mohorič, predsednik inženirske zbornice inž. Milan Šuklje, predsednik zdravniške zbornice dr. Mavricij Rus, banski svetnik Anton Mencinger, bivši predsednik oblastne skupščine dr. Marko Natlačen, finančni delegat v pokoju dr. Ivan Rupnik, člani reprezentančnega odbora, bivši narodni poslanci Andrej Bedjanič, Janez Brodar, Štefan Falež, dr. Jakob Hodžar, dr. Josip Hohnjec, Andrej Kelemina, Josip Kiekl, Franc Kremžar, dr. Ljudevit Pivko, Vlado Pušenjak, Franc Smodej, Josip Škoberne, Karl Škulj, Geza Šifter, Janez Štrcin, Franjo Žebot, vsi člani odbora za postavitve spomenika, člani ljubljanske občinske uprave, zastopniki advokatske komore dr. Fran Novak, dr. Makso Pirc in dr. Božidar Vodušek, zastopniki srbske pravoslavne cerkvene občine direktor Ljubomir Binovski, prota Georgije Budimir in odvetnik dr. Josip Grablovic, direktor državnega konservatorija Matej Hubad, generalni ravnatelj Trboveljske premogokopne družbe Rihard Skubec, zastopnice Kola jugoslovenskih sester Marija Pirkmajer, Erna Schott, Minka Gašperlin, Jelka Agnola in Cilka Krašovic, prvi namestnik staroste Sokola Kraljevine Jugoslavije Engelbert Gangl, starosta sokolske župe Ljubljana dr. Josip Pipenbacher, starosta Ljubljanskega Sokola Bogomil Kajzelj, podstarosta Sokola I. prof. Nande Marolt, starosta Sokola III. Danilo Šaplja, starosta Sokola IV. Fran Zebal, upravnik Narodne banke Ivan Gregorič, direktor Poštne hranilnice dr. Vladimir Vidmar, načelnik Saveza Sokola Kraljevine Jugoslavije prof. Ivan Bajželj, direktor šum inž. Cvetko Božič, univerzitetni profesor arh. Jože Plečnik, zastopnika dekanata Juridične fakultete Kralja Aleksandra I. dr. Janko Polc in dr. Milan Škerlj, generalni vikar Ignacij Nadrah, evangelijski župnik pastor Mihael Becker, zastopniki oblastnega odbora Jadranske Straže Fran Stupica, Joško Pogačnik in Anton Verbič, predsednik Zveze industrijcev Dragotin Hribar, zastopnik Slovenske matice dr. Dragotin Lončar, zastopstva vseh ljubljanskih dnevnikov, zastopniki sokolske župe Ljubljana, Narodnega gledališča, mestnega magistrata, policijske uprave, akademskega starešinskega društva Triglav, dravske direkcije pošte in telegrafa, kr. banske uprave, univerze, dravske finančne direkcije, železniške direkcije idr. Opravičili so se nadškof dr. Jeglič, general Maister in škof dr. Karlin. Bivši adjutant kralja Petra v pokoju, polkovnik Berislav Todorović, ki si je želel udeležiti odkritja, je bil zadržan zaradi nujne službene poti v Pariz.⁷⁶

Na slavnostnem prostoru je bilo nad 500 občinskih zastopnikov (povečini županov), ki so zastopali več kot 250 občin. 568 delegatov je zastopalo skoraj 200 društev in korporacij, ki so prijavila udeležbo na odkritju spomenika.⁷⁷

Dostop na slavnostni prostor je bil mogoč samo z izkaznicami odbora za postavitve spomenika. Odbor je izdal okrog 433 izkaznic svetlo modre barve, ki so jih dobili predstavniki javnega življenja in osrednjih ustanov, 950 zelenih izkaznic pa je bilo namenjenih tistim, ki so prispevali za spomenik. 492 rumenih izkaznic so prejeli zastopniki občin, 646 predstavnikov društev je dobilo oranžne izkaznice. Na slavnostnem prostoru je bilo tudi 462 pevcev, godba Sloge in okrog 70 narodnih

⁷⁶ Častni zbor na tribuni, *Jutro*, XII, 7. 9. 1931, št. 205b, str. 3.

⁷⁷ Vsa Slovenija zastopana ob spomeniku, *Jutro*, *Jutro*, XII, 7. 9. 1931, št. 205b, str. 4.

noš.⁷⁸ Narodne noše, novinarji, fotografi in radijski uslužbenci so imeli izkaznice rožnate barve. Zastopstva z venci so bila zbrana v veži magistrata, zastavonoše na stopnišču magistrata.

Udeleženci slovesnosti so se zbirali tudi na drugih ljubljanskih trgih in ulicah. Razdeljeni so bili v pet večjih skupin. V prvi skupini, ki se je zbrala pred škofijo, so bili: Sokoli, gasilska društva, bivši bojovníki, strelske družine, skavti in planinke. Drugo skupino z zbirališčem na Vodnikovem trgu, v Študentski ulici in na Krekovem trgu so sestavljala prosvetna in kulturna društva, ženske organizacije, učiteljska društva, narodnoobrambna društva, pevsko in glasbena društva ter ruske organizacije. V tretji skupini (Kopitarjeva ulica, Zmajski most, Resljeva cesta, Šentpetrski nasip, Poljanski nasip) so bila akademska društva, narodne noše, Sokoli v civilu, planinska in športna društva, v četrti skupini (ob dravski finančni direkciji na Krekovem trgu, Streliška ulica) javni in privatni nameščenci, železničarske organizacije, strokovna društva, trgovske in obrtne organizacije, v peti skupini (Vodnikov trg za Vodnikovim spomenikom) pa občinstvo po okrajih: Šiška, Brežice, Celje, Črnomelj, Dolnja Lendava, Gornji Grad, Kamnik, Konjice, Kočevje, Kranj, Krško, Laško, Litija, Ljubljana, Ljutomer, Logatec, Maribor, Metlika, Murska Sobota, Novo mesto, Prevalje, Ptuj, Radovljica, Slovenj Gradec, Šmarje pri Jelšah.⁷⁹

Narodne noše, ki so prejele posebno vabilo Propagandnega odseka na odkritje spomenika, so imele zbirno mesto pred šentjakobsko cerkvijo.⁸⁰ Med slovesnostjo so stale pri Robbovem vodnjaku. Skupino narodnih noš okrog Robbovega vodnjaka je aranžiral šentjakobski trgovec Jože Bergant. »*Po figurah kakor po pravilnosti noš je skupina presegala vse dosedanje. In njena slikovita pestrost je neusiljivo prišla do največje veljave.*«⁸¹

Slavnostni govor in polaganje vencev

Na Marijinem in Vodnikovem trgu so bili montirani zvočniki, da so ljudje tudi tam lahko sledili poteku slovesnosti. Ob deseti uri sta prikorakali k spomeniku 50-članska godba Sloge in 250-članski pevski zbor. Ob 10. uri in 10 minut je zadonela pred stolnico vojaška godba pod vodstvom višjega kapelnika podpolkovnika dr. Čerina. Za njo je korakala častna četa pod poveljstvom kapetana II. stopnje Jovice Kostadinovića, ki se je postavila pred Prometno banko v Stritarjevi ulici. »*Kakor zlat prah se razlije solnce nad srečno Ljubljano ...*«

Ob 10. uri in 25 minut je zaigrala vojaška godba. Sledil je raport častne čete zastopniku kralja, komandirju dravske divizije generalu Bogoljubu Iliču, ki je na

⁷⁸ K jutrišnji svečanosti odkritja spomenika, *Slovenski narod*, LXIV, 5. 9. 1931, št. 201, str. 4, Množice se zgrinjajo, *Slovenec*, LIX, 6. 9. 1931, št. 201, str. 2.

⁷⁹ Spored svečanosti odkritja spomenika kralja Petra I., *Slovenec*, LIX, 5. 9. 1931, št. 200, str. 2.

⁸⁰ Narodne noše, *Slovenski narod*, LXIV, 4. 9. 1931, št. 200, str. 3.

⁸¹ Odkrili smo spomenik našemu Osvoboditelju, *Slovenski narod*, LXIV, 7. 9. 1931, št. 202, str. 3.

slavnostno prizorišče prišel s komandantom mesta Djordjem Popovićem in zastopnikom načelnika štaba generalštabnim kapetanom Ilijo Mišićem.

Ob pol enajstih je na govorniško tribuno stopil inž. Bevc. Pod tribuno so stali odborniki in kipar Dolinar. Zaslišala se je *Molitev* (»Ti, ki si ustvaril ...«, besedilo S. Jenko, glasba E. Adamič, dirigent Zorko Prelovec). »Mogočni valovi pesmi in godbe – vedno močnejše in svetlejše solnce.

Lepršanje zastav in drhtenje mase, pa pesem kakor morje globoka in kakor morje mogočna molitev naroda plava do sinjega neba. V čudnem nepozabnem čulu drhti narod. Nepojemljiva je sedanjost zgodovine.

Ves prostor je poln glasu, ves prostor je v mogočnih valovih pesmi in solnca le en utrip, enega velikega srca. Poživljajoča in sladka reka teče s slavnostnega prostora po mestu in se razliva čez vso domovino tja daleč čez njene zožene meje.«⁸²

Inž. Bevc je pozdravil zastopnika kralja, divizijskega generala Ilića, zastopnika kraljeve vlade gradbenega ministra dr. Alberta Kramerja, ministra Ivana Puclja, bana dr. Draga Marušića, poslanika češkoslovaške republike in pooblaščenega ministra dr. Roberta Fliederja, škofa dr. Rožmana, župana in mestnega načelnika dr. Puca, zastopnike vojske, konzularni zbor, zastopnike državnih in samoupravnih uradov in oblasti, zastopnike stanovskih, strokovnih in kulturnih društev, vse prisotne, ki so pripomogli k postavitvi spomenika, vse navzoče darovalce, goste in rojake. »Pripadamo pokoljenju, ki je bilo vzgojeno v ostrih bojih za nacionalni obstoj in ki je v teh bojih našlo prirodno orientacijo k visoki jugoslovnski misli. Naša hrepenenja so preživela težke izkušnje v polpretekli dobi, v dobi oborožene borbe za ideale človečnosti, enakosti in svobode narodov, v borbi našega jugoslovenskega Pijemonta za pravice jugoslovenske. /.../

Le geniju je bil dan pogled v bodočnost, podpiranemu od neizprosne doslednosti zgodovine, ki je določila jugoslovenskemu narodu pravico, ki mu je nihče ne more več vzeti, pravico do samostojnega in neodvisnega narodnega in državnega življenja.«

Inž. Bevc je opozoril na junaštva vojske v obrambnih in osvobodilnih borbah. Poklonil se je vsem, ki so žrtvovali življenje ali trpeli za čast in srečo kralja in domovine. »Višek skrivnostne domovinske ljubezni je smrt za kralja in domovino.« V skladu z novo ustavo je poudaril, da bo ideale naroda, njegovih najboljših sinov in preporoditeljev mogoče uresničiti le pod geslom brezpogojnega in brezkompromisnega državnega in narodnega edinstva. »Le složni narod bo pod vodstvom Njegovega Veličanstva kralja ustvaril vse pogoje za dosego narodne celote jugoslovenske, katere dejstvo je že tu, ki pa potrebuje razširjenja in notranje poglobitve.«

Inž. Bevc je predstavil začetke delovanja spomeniškega odbora in zgodovinske dosežke kralja – »izvrševalca volje naroda«, »vzgojitelja, organizatorja, branitelja, sotrpina, rešitelja, osvoboditelja in uedinitelja naroda«. »Kralj Peter je bil posebej nam Slovencem vodja, ki je z genijalno logiko in jekleno voljo uravnal tok naše

⁸² Na slavnostnem prostoru, Jutro, *Jutro*, XII, 7. 9. 1931, št. 205b, str. 1.

zgodovine iz tužnega robstva v dneve največjega narodnega ponosa, v katerih nam je bilo usojeno, da vstanemo na rodni tleh kot gospodarji.

Izraz velike sreče, ponosa in hvaležnosti Slovencev spričo zgodovinskega dejstva osvobojenja in uedinjenja naj bo spomenik, ki ga je izklesal naš mojster, akademični kipar Lojze Dolinar. Mojster je z ljubeznijo in žrtvami Slovencev vdahnil v kamen življenje, ki bo poslej bdelo nad usodo naše zgodovine, katero smo za vekomaj združili z usodo kraljevskega doma Karadjordjevičev.

Delo našega mojstra bo spomenik prvemu kralju našega rodu, prvemu kralju, ki je čutil, delal in trpel za nas in z nami!«

Bevc je v imenu odbora zaprosil občinsko upravo in župana, naj prevzame ta spomenik v svojo last in varstvo. Po trikratnem klicu Slava!, ki so ga navzoči navdušeno ponovili, se je dvignila zastava, v katero je bil zavit kip. Godba dravske divizije je zaigrala državno himno. Z gradu so zadonele salve topovskih strelav. »Topovi grme, vzkliki radosti pretresajo nebo in zastava odkriva črno skalo – kralja Petra. Kakor duh njegov in vseh dod našega naroda in kakor energija vseh naših nad v bodočnost plava modro belo rdeča mogočna trobojnica visoko in še višje, da ji komaj slede v solzah, ginjenosti se lesketajoče oči. Bučanje narodne himne se družijo z grmenjem topov, a zastava plava z dušami vsega naroda pod nebo. Ponosni praporji se povešajo k poklonu, zvonovi polnijo akorde himne, topov in navdušenja src, ki so vsa v plamenih ljubezni in spoštovanja ovijajo okrog bleščečega spomenika.«

Inž. Bevc je položil na podstavek spomenika prvi lovorjev venec, sledili so venci zastopnika vlade, bana, župana, dobrovoljcev ... Vsak zastopnik je izrekel svoje geslo v mikrofonski. »Srebrna palma se sveti na črnem podstavku, zlati venci žare med zelenim lovorjem in trobojnimi trakovi. Ni ga zastopnika, ki se mu ne bi tresla roka in ne drhtel glas, saj je ves narod presunjen do dna srca. Okrog črnega piedestala in po stopnicah se kopičijo venci in združujejo v en sam širok venec narodne hvaležnosti, vdanosti.«⁸³

Slika 7: Svečani trenutek odkritja spomenika, ki ga je dotlej prekrivala zastava, slavnostni govornik inž. Bevc (iz: Ilustracija 1931, št. 10)

⁸³ Beseda predsednika, *Jutro*, XII, 7. 9. 1931, št. 205b, str. 2.

Med vzklikanjem so se vrstile pred spomenikom deputacije društev, njihovi odposlanci so prinašali vence ob vznožje spomenika. Vence so položili: Ruski odbor, Klub jugoslovanskih primorskih akademikov, Prosvetni društvi Tabor in Zora, Prosvetna zveza, Učiteljski pevski zbor, odsek Jugoslovanskega učiteljskega udruženja za dravsko banovino, Udruženje vojnih invalidov, Pevski zbor Grafike, Društvo Soča, Sokolsko društvo Domžale, Odsek stavbinskih delavcev Narodne strokovne zveze, Slovensko planinsko društvo, Glasbeno društvo Ljubljana, Zbornica za turizem, obrt in industrijo, Ljubljanska gasilska župa, Gremij trgovcev za srez Ljubljana – okolica, Gremij trgovcev v Ljubljani, Savez muzičara (pododsek Ljubljana), Profesorsko društvo Ljubljana, Županska zveza Jugoslovansko napredno akademsko društvo Jadran, Družba sv. Mohorja, Oblastna strelska družina, Zveza bojevnikov, Udruženje strojevodij, Zveza obrtnih zadrug, Aeroklub Naša krila, Pevsko društvo Slavec, Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov, Društvo rokodelskih mojstrov, Občina Planina, Jugoslovanski akademski klub, Obrtniško društvo Jesenice, Društvo industrijcev in veletrgovcev, Dravska župa skavtov in planink, Udruženje narodnih železničarjev in brodarjev, Vodnikova družba, Plavalni podsavez, Udruženje meščanskošolskega učiteljstva, občini Tržič in Kranj, Srbska pravoslavna cerkvena občina, Udruženje rezervnih oficirjev, Narodna odbrana Maribor, Društvo železničarjev Sloga, Sportni klub Korotan, Slomškova družba, Ljubljana, Veterinarsko udruženje, sekcija dravska banovina, Slovenska šolska matica, Slovenska krščanska ženska zveza, Krščansko žensko društvo, Prvo ljubljansko reševalno in gasilno društvo, Jugoslovanska gasilska zveza, Rdeči križ, Gasilno društvo Guštanj, Udruženje nadzornikov kola državnih železnic, Občina Mozelj, Jugoslovanski ženski savez, mesto Celje, Zadruga brivcev in lasničarjev idr. Vencev je bilo okrog 80, večina izmed njih je bila iz lovora, številne so krasili rdeči nageljni. Deputacija JUU – sekcija za dravsko banovino je položila srebrno palmovo vejo z zlato pentljo in 35 zlatimi listki z imeni 35 sreskih učiteljskih društev v Dravski banovini, zlat lovorjev venec pa Kolo jugoslovenskih sester Trbovlje.⁸⁴

Z navdušenjem je bil sprejet ognjevit govor župana dr. Puca, ki so ga prekinjali aplavzi in ovacije kralju. Dr. Dinko Puc je prepletel spomine na polpreteklost z odzivi na aktualne politične dogodke: *»Poln radosti prevzamem ta spomenik. Združen je z mestnim magistratom v neločljivo enoto in s tem simbolično z ljubljanskim mestom in vso Slovenijo. Prevzamem ga tem rajši, ker sem prisostvoval leta 1918 trenutku, ko je oduševljeni narod snel s tega poslopja habsburškega orla ter tako pokazal, da so bile zaman ječe in trdnjave, zaman vešala, kajti če narod hoče svobodo, ne šteje žrtev ne glav.*

Pretrgane so vse vezi s temno preteklostjo in kakor smo zvezali ta spomenik s slovensko zemljo tako je vezana naša usoda za vso bodočnost z usodo Karadjordjevičev!

Spomenik je simbol naše svobode in bo zato naš ponos in naša čast in naš spomin. Spomin na žrtve srbskega naroda, doprinese v veliki vojni, spomin na stotisoče mrtvih, ki so padli za nas in naše otroke, spomin na one, ki so oropani

⁸⁴ Polaganje vencev pred spomenik, *Jutro*, XII, 7. 9. 1931, št. 205b, str. 2.

svojih domov umrli v pregnanstvu, spomin na vse veliko trpljenje, ki ga je preстал naš narod v stoletnih borbah, da je doživel končno zarje Vidove ...

Pomnik nam bo na Kralja – vzor ljubezni do svojega naroda, ki ga ni zapustil v njegovi stiski in propasti, ki je bežal z njim v tujino, ki pa mu je v najtežjem času živel v srcu trdna vera v bodočnost ter ni izgubil zaupanja v moralno višino svojega naroda. /.../

Današnji dan bo praznik vere tudi nam. Vere v narod sam, ki mora izločiti iz sebe vse one malodušne, ki vidijo le to, kar nas razdvaja, ki ne vidijo plamena gorečih src in duš, ne vidijo, da vera živa ogreva vse in spaja in topi, kar je trdo in tuje. Zid in stena se zruši, nikjer ni mej, vse se preliwa, če se Srd v Ljubezen izpremeni.

V veri nas je potrdil sedanjí naš kralj Aleksander. Ko bi se bila dediščina Velikega kralja zaradi nesposobnosti narodnih voditeljev in nesloge med brati skoro razgubila, je naš kralj s svojim činom 6. januarja 1929 rešil državo. Izravnal je spore, vlil nam je poguma in vrnil zaupanje v nas same in našo moč. In sedaj, ko so se strasti polegle, nas kliče z novo ustavo na sodelovanje v prospeh velike domovine, ene nedeljene. Kajti domovin ni šest, ne pet pa tudi treh ne, je samo ena s krvjo in smrtjo posvečena!

Zato odkrivamo ta spomenik tudi v proslavo desetletnice vladanja Nj. Vel. kralja Aleksandra I. Današnji dan naj je tudi dan globoke zahvale naše Njemu, dan, ko mu izkazujemo z najbolj odkritim srcem vso našo ljubezen in vdanost.

A je današnji dan tudi rojstni dan prestolonaslednika Petra, ki je naš up in naša nada. Tako se plete vez iz preteklosti v bodočnost, vez, katere prvi člen je velik kralj, vez, ki pojde v neznane dalje.

Kralj Peter, kralj Aleksander, prestolonaslednik Peter!

Oni so nam jamstvo, da ne pojedemo nikdar in nikoli več v sužnost, jamstvo, da ohranimo to, kar je bilo priborjeno s tolikimi žrtvami. A na nas je, da jim prisežemo pred tem spomenikom večno zvestobo ter da bomo posvetili vse svoje sile in sposobnosti narodu in delu za njega.

Prisegamo, da pozabimo na vse strasti in to, kar nas je ločilo, da v največji slogi idoči po poti, ki nam jo kaže naš kralj Uedinitelj, utrdimo državo, ki jo je ustvaril Kralj Osvoboditelj. Velika naloga nas čaka, a še večja in lepša bo bodočnost. Združimo se v skupnem delu: vi, ki ste prelivali kri na bojnih poljih, vi, ki ste begali po tujini, vi, ki ste umirali v ječah; vi, ki ste naši misleci in poklicani, da nas vodite, vi, ki s trdim delom služite svoj kruh, da bo vzrastel blagoslov iz vašega znoja in srag; tudi ve matere, ki ste s krvavečimi srcem darovale domovini plod svojih ledij in nam vzgajate nov rod; a predvsem ti mladina, ki imaš dolžnost, da oplemenitiš svoja srca ter se pripraviš za bodoče delo sebi v čast in narodu v korist – vi vsi si sežite v roke in zakličite, da se bo čulo pod nebo:

Živela Jugoslavija!«

Po Pucevem govoru je zadonela himna edinstva: »Iz bratskega zagrljaja ...«, za njo pa znova številni klici: Živio in Slava!⁸⁵

⁸⁵ Prisega zvestobe, *Jutro*, XII, 7. 9. 1931, št. 205b, str. 2.

Vojaška parada in slavnostna povorka

Zastopniki oblasti so zapustili tribuno in se postavili pod oboke magistrata. Sledilo je defiliranje vojske (vojaška parada 4.500 moških), Sokola kraljevine Jugoslavije, gasilcev, Strelske družine, akademskih in prosvetnih društev, narodnih noš in drugih udeležencev veličastne povorke, ki se je ob 11. uri in 15 minut začela pomikati izpred Mestnega doma.

Vojaško parado je vodil topničarski brigadni general Djordje Popović, ki je prijahal na konju in s svojim adjutantom izkazal čast kralju. *»Za hip so se polegli vzkliki, ko se je zableščala njegova sablja ter se povabila v znak pozdrava. Nato pa je vihar klicanja še porastel in se stopnjeval, čim bolj so se bližale naše junaške čete. Kakor grom so udarjali koraki strumnega, vrlega 40. pp. ,Triglavskega' pod pokroviteljstvom njegovega komandanta Cvejića, posutega z odlikovanji. Na čelu Triglavskega polka je korakala četa bobnarjev, za njimi pa so se razvrstili bataljon za bataljonom, katerih vsak je kar tekmoval, da bi čim lepše in čim bolje nastopil. Narod ni vedel, ali naj bolj občuduje strumni nastop vrlih junakov ali se divi novi opremi in enotni volji, ki je prevevala vso vojaško parado ter stvarila iz tisočev vojakov en sam mogočni korpus.*

Med klici: *»Živela vojska! Živel kralj! Živel prestolonaslednik!«* so marširale krepkih korakov kolone za kolono ter izkazovale vojaško čast kralju Osvoboditelju. Gorele so oči junakov in njihove postave so bile kakor iz brona, žarele pa so tudi oči gledalcev, ki so vzhiceni sledili tem nepozabnim prizorom.

Ko je prikorakala častna četa 40. pp. Triglavskega z novo polkovno zastavo, je nastopil eden najsvetejših trenutkov: ponosna jugoslovanska trobojnica, oblita z žarki solnca, se je globoko priklonila ter pozdravila Njega, ki je s svojim delom in trpljenjem položil temelje današnji jugoslovanski vojski.«

Za 40. pešadijskim oziroma Triglavskim polkom (naziv Triglavski mu je podelil regent Aleksander ob obisku Ljubljane 1920) je *»ponosno vzbočenih prsi in s krepkimi koraki«* korakala elitna dijaška četa, za katero so se zvrstili oddelki z novimi strojnimi in infanterijskimi topi ter 2. bataljon I. planinskega polka pod vodstvom podpolkovnika Marasa. *»Po kratkem presledku so se zamajala tla pod drdranjem težkih dalekosežnih poljskih topov 16. artilerijskega polka pod komando polkovnika R. Jovanovića. Polku je načeljevala močna fanfara, ki je otvorila mimohod artilerije. Težke baterije so z vzornim, neprekosljivim nastopom vzbudile splošno občudovanje, ki so ga izražali gledalci v burnem vzklikanju in pozdravljanju vojski. Vsa oprema je bila popolnoma nova, nastop artilerijcev pa prav tako enoten in vzoren kakor njihovih pobratimov pešakov. Trajalo je precej časa, ko so defilirali mimo spomenika, slavnostne tribune in komandanta parade g. brigadnega generala Djordja Popovića. Stare patricijske hiše na Starem in Mestnem trgu so lahko trepetaje strmele ob nastopu artilerije.«* Za topovi in vozovi s strelivom so se pomikale baterije planinske artilerijske divizije pod vodstvom kapetana Radomira Stojanovića in čete artilerijcev za zvezo. Nastop ljubljanske garnizije je zaključila bolničarska četa pod vodstvom kapetana Mirka Vujadinovića z novim sanitetnim avtomobilom.

Na čelu slavnostnega dela povorke je bila sokolska konjenica, razdeljena v dva voda po 50 konjenikov. Za njimi je korakala godba Sokola I. pod vodstvom brata Valerija Švajgerja in igrala pohodno sokolsko koračnico. *»Nato pa se je jela vlivati po ulicah rdeča reka sokolskih srajc, burno pozdravljena in obsipana s kitami rož in cvetja. Ponosno so vihrali stari prapori sokolskih društev pod vedro nebo ter se pri mimohodu mimo kraljevega spomenika poklanjali do črne zemlje ter pozdravljali Njega, katerega borce in vernike so zbirali še okoli sebe že v časih, ko se je blestel še na fasadi starodavnega magistrata omraženi črnožolti orel. Prihiteli so bratje iz vseh sokolskih žup dravske banovine. Med njimi so bili za 7 prapori gorenjskih žup stari, preizkušeni, v borbah za jugoslovanstvo osiveli borci, kakor tudi mlajši bratje in novi člani, ki so sledili zadnje čase velikemu pokretu za razširjenje sokolstva med našim narodom. Strumnih korakov so se vrstile župe za župo.«* Za člani ljubljanske župe z 28 prapori in mariborske župe s 7 prapori so stopali člani novomeške in ostalih žup (več kot 1000 Sokolov).

Najbolj mogočna je bila povorka gasilcev, v katero so se povezali rudarska godba iz Hrastnika, dve četi gasilcev z naraščajem, železničarska godba, gasilske čete s 40 prapori, starešinstvo Jugoslovanske gasilske zveze, poklicni mariborski gasilci, tržiška godba in sedem čet tržiških gasilcev, novomeška godba in dve četi, cerkniška godba in ena četa, gasilci vrhniške župe (tri čete), radovljiška godba in dve četi, rudarska godba iz Trbovelj in pet čet. Za gasilci so jezdili trije strelci Ljubljanske streljačke družine, za njimi so bili člani strelske družine iz Kostanjevice in delegati podeželskih strelskih družin, sedem oddelkov skavtov, številna akademska in prosvetna društva, zastopnice ženskih organizacij, članstvo JUU, pevska in glasbena društva, prekmurski fantje z godbo, ČO Ljubljana in Prosvetna zveza s prapori. Za njimi so korakale gorenjske narodne noše z jeseniško godbo (*»največ zanimanja je vzbujal planšar iz Bohinja«*), nekaj hrvaških narodnih noš, nato pa belokranjske narodne noše, ki so jih na vozu spremljali tamburaši, Krakovčani in Trnovčani na okrašenem kmečkem vozu, dve kočiji z narodnimi nošami, za njimi pa člani SKL z naraščajem, Udruženje jugoslovenskih nacionalnih železničarjev in brodarjev s svojo godbo, NSZ s prapori, narodne noše, pet konjenikov iz Šiške, kranjska godba z gorenjskimi narodnimi nošami in dvema okrašenima vozovoma, kočija in številne narodne noše.

Veličastno povorko sta zaključila Hubadova pevska župa JPS in pevski odsek Sloge. *»Vseskoz se je za sprevodom zgrinjala množica, kakor da je burna reka podrla nasip ...«*

Povorka je naletela na navdušen sprejem na vseh trgih in ulicah, po katerih se je pomikala (pred škofijo, pri Šentjakobskem mostu, na Napoleonovem trgu, Kongresnem trgu, na Šelenburgovi ulici, Dunajski cesti, Tavčarjevi ulici, na Kralja Petra trgu).⁸⁶

»Kratka popoldanska nevihta je tisočglave množice za nekaj časa razpršila, kmalu pa so se te začele zopet zbirati in ljudske reke so zopet zavrvele po vsem mestu. Pred spomenikom je slej ko prej vrvela občudujoča ljudska množica in slavnostna

⁸⁶ Zmagoslaven sprevod po mestu, *Jutro*, XII, 7. 9. 1931, št. 205b, str. 3.

razsvetljava, ki je bajno osvetila mesto že v prvem mraku, je dokaj doprinesla k nepozabnemu dojmu, ki ga je naše ljudstvo odneslo s tega prelepega slavlja.«⁸⁷

Na vseh vojaških stavbah v ljubljanski garniziji so od 5. do 7. septembra visele državne zastave. Med odkritjem spomenika je 16. topniški polk izstrelil z ljubljanskega gradu 21 topovskih strellov. Vojska je poleg slovesnega odkritja spomenika Petru I. in rojstnega dne prestolonaslednika Petra počastila tudi obletnico izročitve in posvetitve novih polkovnih zastav.

Ob 8. uri zjutraj je bila v stolnici, pravoslavni kapeli in evangeličanski cerkvi svečana služba božja. Polovica aktivnih častnikov in vojaških uradnikov ljubljanskih poveljstev in ustanov je bila pri maši v stolnici, druga polovica v pravoslavni kapeli, pri maši v evangeličanski cerkvi pa so bili častniki intendantskega skladišča. Rezervni častniki so se udeležili maš glede na svojo veroizpoved. Odkritju spomenika je prisostvovala častna četa 40. pešpolka z zastavo in godbo. Tisti častniki, ki niso sodelovali v vojaški paradi, so dobili zelene izkaznice za dostop na slavnostni prostor.⁸⁸

Slika 8: Sokolska konjenica v slavnostnem sprevodu, foto: Janko Šelhaus (Koroška osrednja knjižnica dr. Franceta Sušnika)

V Ljubljano naj bi prišlo okrog 50.000 obiskovalcev. Udeležencev slovesnosti ob odkritju spomenika naj bi bilo več kot 100.000. Ljudje se po uradnem zaključku slovesnosti niso razšli. »*Tedaj šele je zamrgolelo po cestah in ulicah. Mestni trg je bil pa do pozne noči ves poln občudovalcev brez izjeme za mojstrsko delo priznanega spomenika. Možaki so tipavali težkega žrebca in kot strokovnjaki ocenjevali njegovo vrednost in kapitalnost. Dolinar ni imel natančnejših kritikov,*

⁸⁷ Nepozabni prizori grandiozne svečanosti, *Jutro*, XII, 8. 9. 1931, št. 206, str. 3.

⁸⁸ Vojaške parade v slavnostnih dneh, *Slovenec*, LIX, 5. 9. 1931, št. 200, str. 4.

kot so bili ti konjerejci. Njih priznanje je prav tako veljavno in tehtno, kakor sodbe umetnjakarjev. Prav ponosni so bili pa kmetje tudi zato, ker je iz domačega kamna tako lepo izsekan sam kralj.«⁸⁹

Radio Ljubljana je prenašal vse prireditve v sklopu »Kraljevega tedna«: koncerte, opero *Gorenjski slavček*, slavnostni spreved.⁹⁰ Ker ni bilo mogoče dobiti telefonske zveze z Ljubljano, beograjska radijska postaja ni mogla predvajati celotnega odkritja spomenika. Poslušalci so lahko prisluhnili samo prenosu opere *Gorenjski slavček*, ki je bil »*nekoliko slab, vendar dovolj razločen in čist*«. »*Zdi se, da so prenosi iz zaprtih prostorov močnejši in učinkovitejši.*«⁹¹

Slovesnosti od odkritju spomenika je s filmsko kamero zabeležil Metod Badjura (režiser filma Metod Badjura, montaža Milka Badjura; film hrani Arhiv Republike Slovenije).⁹²

V Elitnem kinu Matica so sredi septembra začeli predvajati film *Svečanosti kraljevega tedna in odkritje spomenika kralju Petru Osvoboditelju v Ljubljani* (kot dopolnilni program).⁹³

Zaradi odkritja spomenika je bila z 8. septembra na 13. september prestavljena velika skupščina družbe sv. Cirila in Metoda.⁹⁴

Kraljica pri spomeniku, na koncertu, razstavi in operni predstavi

Kraljica Marija je 29. avgusta obiskala ljubljanski velesejem. Celotna kraljeva rodbina je tedaj bivala na Bledu. 6. septembra se je kraljica skupaj s prestolonaslednikom Petrom udeležila slovesnosti Jadranske straže v Zagrebu.

8. septembra si je kraljica Marija ogledala novi spomenik v Ljubljani. Pri spomeniku so jo pričakali člani odbora, ban dr. Marušič, podban dr. Pirkmajer, divizijski general Bogoljub Ilić, župan dr. Puc, podžupan prof. Jarc, občinski svetovalci in magistratni uradniki. Kraljica se je z dvorno damo Eleonoro Šverljugovo in adjutantom podpolkovnikom Brankom Pogačnikom pripeljala v elegantnem packardu. Med vzklikanjem množic so jo sprejeli ban, divizijski general Ilić, župan in predsednik odbora inž. Bevc, slednji ji je po krajšem pozdravnem govoru izročil šopek. V imenu oficirskih dam je kraljici poklonila kito cvetja soproga divizijskega generala Ilića, županja Olga dr. Pucova pa šopek v imenu mesta. Inž. Bevc ji je predstavil kiparja Dolinarja, nato si je ogledala spomenik z vseh strani »in o njem izrazila svojo pohvalo z najlaskavejšimi besedami«. »*Zopet in zopet se*

⁸⁹ Odkrili smo spomenik našemu Osvoboditelju, *Slovenski narod*, LXIV, 7. 9. 1931, št. 202, str. 3.

⁹⁰ Radio Ljubljana, *Slovenec*, LIX, 13. 9. 1931, št. 207, str. 4.

⁹¹ Iz belgrajske prestolnice, *Slovenec*, LIX, 13. 9. 1931, št. 207, str. 4.

⁹² *V kraljestvu filma*, str. 69.

⁹³ *Jutro*, XII, 18. 9. 1931, št. 215, str. 3.

⁹⁴ Velika skupščina družbe sv. C. in M., *Jutro*, XII, 31. 7. 1931, št. 174, str. 4.

je vladarica vrnila k spomeniku in občudovala vse njegove podrobnosti. Medtem pa je z ljubeznivostjo tudi ozdravljala občinstvu, med katerim so zlasti Sočani izražali svoje navdušenje z živahnim pozdravljanjem.«

Odbor za postavitev spomenika je kraljici izročil veliko plaketo iz podpeškega kamna z bronastim reliefnim portretom kralja Petra v profilu, ki jo je izdelal Dolinar, dva pozlačena spominska znaka s kraljevo glavo, kakršne so v srebru nosili člani odbora na slovesnosti in so jih prejeli tudi drugi dostojanstveniki, ter kopijo pergamentne listine, ki je bila vzdana v temelj spomenika.

Kraljica se je v mestni hiši vpisala na poseben list v spominski knjigi. Nato si je v spremstvu bana, župana, inž. Bevca in Milana Sterlekarja ogledala prenovljene arkade na dvorišču. Po ogledu se je poslovila. Množica ji je v slovo priredila ovacije, ki so jo spremljale do Kongresnega trga, na katerem se je ob 15. uri začel »monstre-koncert«, na katerem je nastopilo 113 pevskih zborov z okrog 2400 pevkami in pevci, ki so bili razporejeni na stopničastem odru pred fasado uršulinske cerkve. Poslušalo jih je skoraj 15.000 ljudi. Prireditelj koncerta je bila Pevska zveza, ki je združevala podeželske pevske zборе.

»Še pred začetkom koncerta je šel od ust do ust radosten glas, da bo posetila koncert tudi Nj. Vel. kraljica Marija. Vsi pogledi so se obračali k lični tribuni, ki je bila postavljena pod prvim kostanjem v Zvezdi na začetku Šelenburgove ulice vis-a-vis samostanski šoli. Ta svečano opremljeni prostor s tremi sedeži je bil namreč namenjen visokemu gostu.« Koncert se je začel z državno himno v slovenščini (*Pravde bog*), ki jo je občinstvo poslušalo stoje. »Monstre-zbor« sta vodila prof. Marko Bajuk in Janez Ev. Gašparič iz Maribora, ki sta se menjavala na dirigentskem odru. Bajuk je dirigiral mešane zборе, Gašparič moške zборе. »Monstre-zbor je bil v dobri formi in je posebno domača narodna pesem ustvarila v številnem občinstvu dobro razpoloženost.« Vendar je bil velik del občinstva dekoncentriran zaradi skorajšnjega prihoda kraljice. Pogledi so uhajali k slavnostni tribuni in proti Šelenburgovi ulici. Ko so pevci odpeli že dve tretjini programa, sta se pripeljala dvorni avto in avto s spremstvom, ki sta se med burnim vzklikanjem ustavila pred koncertnim prostorom. »Koncertno občinstvo je vzvalovalo, ljudje so poskakali na stolce, za hip je bila vsa pozornost odvrnjena od koncerta: vsakdo je hotel videti kraljico. Ko se je Nj. Vel. kraljica pojavila na tribuni, je zabučal pravi vihar navdušenih vzklikov.«

Kraljico so pozdravili podban dr. Pirkmajer in drugi dostojanstveniki. Predstavili so ji prireditelje koncerta in oba dirigenta. V imenu Pevske zveze jo je pozdravil predsednik Lavrič. Kraljica je povabila k sebi gospo Pirkmajerjevo, ki je z dvorno damo gospo Šverljugovo ostala med koncertom ob kraljici. Častno tribuno je stražila častna pevska straža.

Ko so se polegile ovacije, je »monstre-zbor« pod vodstvom prof. Bajuka ponovno zapel državno himno. Sledilo je šest pevskih točk, mdr. Adamičeva *Kaj delajo tičke* in Hubadova *Gor čez izaro*. Koncert se je zaključil s Fleišmanovim *Triglavom*. »Nj. Vel. kraljica je pozorno poslušala naše pesmi, polne tople slovenske domačnosti.« Ob slovesu so ji Bohinčevi otročki Meta, Polonca in Jožek, Nevenka Arselinova in Kozinov Peterček, vsi oblečeni v narodne noše, poklonili šopek.

»Visoki poset je na množico vplival kar najugodnejše, pevci so bili skoraj pozabljeni in šele čez nekaj časa, ko so avtomobili izginili z vidika, se je občinstvo spomnilo zopet zbora. Moral je še enkrat zapeti 'Triglav' in v znamenju te pesmi se je zaključil nenavadni monstre-koncert.«⁹⁵

Slika 9: Slavnostni koncert Pevske zveze na Kongresnem trgu (iz: Ilustracija, 1931, št. 10)

Večina publike se je napotila proti Tivoliju, kamor se je odpeljala kraljica. Ljudje, ki so slutili, da bo kraljica obiskala razstavo Kluba likovnih umetnic (na ogled je bila med 30. avgustom in 21. septembrom 1931), so se zgrinjali proti Jakopičevemu paviljonu. Ob odprtju velesejma je kraljico na razstavo povabila Franja Tavčarjeva. Prostor okrog paviljona je bil nabito poln, po vsej Aleksandrovi cesti se je oblikoval gost špalir. V paviljonu so jo pričakovale slikarke Anica Zupanec-Sodnikova, Henrika Šantlova in Elda Piščančeva. V paviljonu in v špalirju pred njim je bila zbrana elita slovenskega ženstva, mdr. mlada in elegantna gospa ministrova Anči Kramarjeva, častna dvorna dama gospa Franja Tavčarjeva, soproga divizijskega generala gospa Iličeva, županja gospa Olga Pucova, gospe Kroftova, Gromova in druge zastopnice ženskih organizacij. »V špalirju iz glavnega drevoreda proti paviljonu je bilo posebno mnogo narodnih noš, zlasti še srčkanih otročičkov, brhkih planink in skavtov, ki so delali red. A polno je bilo tudi preprostih žena z dežele.«

Kraljičinemu spremstvu (Šverljugova, Pirkmajerjeva, Ilič) so se pridružili knezoškof dr. Rožman in drugi dostojanstveniki. »Otroci in dekleta so posuli ozko stezo s cvetjem, da je kraljica stopala po samem cvetju skozi gost špalir radostnih

⁹⁵ Kraljica Marija pri ljubljanskih svečanostih, *Jutro*, XII, 9. 9. 1931, št. 207, str. 1, in Veličastna in ogromna manifestacija slovenske pesmi, *Slovenec*, LIX, 9. 9. 1931, št. 203, str. 3.

častilk. *Ves čas je prijazno odzdravljala.*» Kraljico je pred vhodom sprejela Franja Tavčarjeva, voditeljica razstave Anica Zupanec-Sodnikova je kraljico pozdravila s kratkim govorom in ji izročila šopek. Sledili so pozdravi Anči Kramarjeve ter drugih dam in gospodov. Kraljica se je sprehodila po razstavi v spremstvu Anice Zupanec-Sodnikove, nato pa se je odločila za ponoven ogled razstave. »Z vso natančnostjo je kraljica ocenjevala sliko za sliko ter se presenečenim umetnicam odkrila za prvovrstno poznavalko umetnin. Slike so bile kraljici tako všeč, da je obšla z največjim zanimanjem razstavo še v tretjič in ostala v njej cele pol ure. Pri odhodu je ponovno pohvalila lepa dela in njih visoko kvaliteto ter se z vso prijaznostjo poslovila od navzočih ter odšla med vihnarimi ovacijami zopet po cvetju k avtomobilu.«

Kraljičin avtomobil se je odpeljal proti hotelu Tivoli. Tu je bila na sporedu druga predstava opere *Gorenjski slavček*. Avditorij je bil napolnjen do zadnjega kotička (700 sedežev in več kot 1000 stojišč). Ko se je približal kraljičin avto, je operni orkester zaigral državno himno. Kraljici je dobrodošlico izrekel župan dr. Puc in ji predstavil upravnika gledališča, pesnika Otona Župančiča. Župančič in ravnatelj Glasbene matice Karel Mahkota sta spremila kraljico v slavnostno ložo, kjer sta ji člana zbora, oblečena v gorenjsko narodno nošo, izročila velik kranjski šopek iz rdečih nageljnov, rožmarina in roženkravta, ki je bil prepleten s trobojnim svilenim trakom. Šopek je izdelala cvetličarna Korsika. V slavnosti loži so bili dvorni dami Tavčarjeva in Šverljugova, Anči Kramarjeva, gospa Pirkmajerjeva, Olga Pucova, divizijski general Ilić, adjutant polkovnik Bogdan Pogačnik, direktor dr. Borko, dr. Vekoslav Spindler, dr. Gregorij Rožman, podban dr. Pirkmajer, rektor dr. Šerko, podžupan Jarc in Oton Župančič. Gostje v slavnostni loži so prejeli tiskane programe. Ravnatelj Mahkota je kraljici izročil program z akvarelno naslovno podobo Gorenjca in Gorenjke pred domačijo, ki je bila delo gledališkega scenografa Uljaniščeva. Program je bil povezan s trakovi v državnih barvah.

Točno ob pol petih je dal ravnatelj opere Mirko Polič z dirigentskega pulta znak za začetek. »Predstava se je vršila v isti zasedbi kakor pri premijeri v nedeljo, vsekakor pa se je učinkovitost stopnjevala od prizora do prizora. Vreme je bilo ugodnejše in navzočnost Nj. Vel. kraljice je dala posebno slavnostno obeležje.« Kraljica je pozorno sledila *Gorenjskemu slavčku*. »Ves trud policije, skavtov in gasilcev je bil ob zaključku predstave zamen: Ko se je ustavil dvorski avto pred ložo, je zajela kraljico živa, razigrana množica in ji izražala navdušenje z glasnim pozdravljanjem. Sredi teh spontanih dokazov velike priljubljenosti se je kraljica Marija ganjena od toplega slovesa in vidno zadovoljna s predstavo, poslovila od predstavnikov, nastopajočega ansambla in naroda, nakar je krenili avto skozi dolg špalir pozdravljajočega občinstva proti Gosposvetski cesti, po kateri je odbrzel nazaj proti Bledu.«⁹⁶

Z dovoljenjem odbora je Kolo jugoslovanskih sester v Ljubljani 5. in 6. septembra prodajalo razglednice spomenika kralju Petru, ki jih je založila tvrdka Tičar. Izkupiček je šel za humanitarne namene.⁹⁷ 7. septembra so bile razglednice naprodaj v trgovini M. Tičar, v drugih trgovinah in v trafikah.⁹⁸ V Zvezni knjigarni

⁹⁶ Kraljica Marija pri ljubljanskih svečanostih, *Jutro*, XII, 9. 9. 1931, št. 207, str. 1.

⁹⁷ Odbor za postavitev spomenika, *Slovenski narod*, LXIV, 4. 9. 1931, št. 200, str. 3.

⁹⁸ Razglednice spomenika Kralja Petra I., *Slovenec*, LIX, 5. 9. 1931, št. 200, str. 5.

je bilo že tedaj mogoče dobiti fotografije prevoda in drugih prizorov pri odkritju spomenika.⁹⁹

7. in 8. septembra so pred uršulinsko cerkvijo odigrali misterij *Slehernik* (Hugo von Hoffmannstahl, v Župančičevi prepesnitvi). »*Neznani umetnik te cerkve s svojo veličastno fasado in mojster Plečnik s harmonično prenovitvijo Kongresnega trga sta napravila ogromno gledališče, da se je nedvomno marsikdo spomnil na stara grška gledališča. Steber sv. Trojice daje zaključenemu prostoru mogočen poudarek.*« Predstavo je pripravilo Narodno gledališče. Režiral je prof. Osip Šest. Igralci Milava Boltarjeva, Ivan Cesar, Josip Daneš, Ciril Debevec, Janez Jerman, Ivan Levar, Fran Lipah, Marija Nablocka, Lojze Potokar, Angela Rakarjeva, Sancin, Vladimir Skrbinšek, Mihaela Šaričeva in Marija Vera so nastopili na ogromnem odru, ki je segal prek cele cerkvene fasade, in na dvodelnem stopnišču. Cerkevno pročelje je služilo za kuliso. »*Levarjevo delo na odru je poglavje zase, neprecenljivo v igri in fizični sili, s katero je premagal občinstvo in prostor. Pa tudi vsi igralci malone brez izjeme niso zaostajali za njim.*«¹⁰⁰

Župan in mestni načelnik dr. Dinko Puc se je 9. septembra zahvalil someščanom, ki so požrtvovalno sodelovali pri slavnostih, javni straži, železniškim in tramvajskim uslužbencem, gasilcem, redarjem, Sokolu in drugim društvom, narodnemu gledališču, pevskim zborom in godbam ter odboru za postavitve spomenika.¹⁰¹

Slika 10. Radovedneži si ogledujejo spomenik po odkritju (iz: *Ilustrirani Slovenec*, 1931, št. 37)

Odbor za postavitve spomenika kralju Petru se po odkritju spomenika ni razšel. Srečeval se je na vsakoletnih sejah. Po plačilu vseh stroškov za spomenik je odboru ostalo še nekaj denarja (izkupiček od četrtinske voznine na železnicah ob odkritju spomenika), ki ga je do leta 1941 namenjal za dijaške štipendije. Ob okupaciji je bilo v blagajni 50.000 dinarjev. Ladislav Bevc je sklical sejo odbora, ki ga je

⁹⁹ Slike ..., *Slovenski narod*, LXIV, 7. 9. 1931, št. 202, str. 6.

¹⁰⁰ F. K.: »Slehernik« na Kongresnem trgu, *Slovenec*, LIX, 11. 9. 1931, št. 205, str. 4.

¹⁰¹ Zahvala, *Slovenski narod*, LXIV, 11. 9. 1931, št. 205, str. 2.

pooblastil, da ves znesek nameni za podporo aktivnim jugoslovanskim oficirjem in njihovim družinam, ki jih je okupacija zajela izven njihove ožje domovine.¹⁰²

Spomenik kralju Petru I. je bil razumljen predvsem kot politični simbol. Poleg spomenika kralju Aleksandru I. je veljal za najvidnejši spomenik dinastiji Karađorđević v Sloveniji. Slovenci so v njem videli tudi simbol osvoboditve izpod Avstro-Ogrske in zaščite pred italijanskim pohlepom po slovenski zemlji.¹⁰³

Italijanski okupatorji so spomenik 25. julija 1941 razstrelili in odstranili.¹⁰⁴ Priče so pozneje poročale, da so videle glavo razbitega kraljevega kipa v Soči, kamor so Italijani vrgli razbitine spomenika.¹⁰⁵

Viri in literatura

Viri

Zapuščina Frana Bernekerja v Narodni galeriji, inv. št. NG D 47

Časopisni viri

Jutro 1926, 1927, 1930, 1931

Slovenec 1926, 1927, 1931

Slovenski narod 1929, 1931

Domovina 1931

Ilustracija 1931

Ilustrirani Slovenec 1931

Mladika 1931

Arhitektura 1932

Prijatelj 1939

Literatura

Bevc, Ladislav, *Spomini*. Ljubljana: Jutro, 2006.

Čopič, Špelca, *Lojze Dolinar 1893–1970* (katalog retrospektivne razstave). Ljubljana: Moderna galerija, 1996.

Čopič, Špelca, *Javni spomeniki v slovenskem kiparstvu prve polovice 20. stoletja*. Ljubljana: Moderna galerija, 2000.

Pavlin, Miran, *Ljubljana 1941 / Pričevanje fotoreporterja*. Ljubljana: Modrijan, 2004.

V kraljestvu filma / Fotozgodovina slovenskega filma / Filmografija 1905–1945. Ljubljana: Slovenski gledališki in filmski muzej, 1986/1987.

¹⁰² Bevc, *Spomini*, str. 57 in 60.

¹⁰³ Bevc, *Spomini*, str. 64.

¹⁰⁴ Pavlin, *Ljubljana 1941*, str. 194.

¹⁰⁵ Bevc, *Spomini*, str. 64.

SUMMARY

Monument to King Peter I in Ljubljana

Damir Globočnik

In November 1926, the Reserve Officers Association proposed that a monument dedicated to King Peter I be raised in Ljubljana and unveiled the following year at the scheduled Congress of Reserve Officers (on St. Vitus' Day on June 28). The Reserve Officers Association Subcommittee of Ljubljana established an Executive Committee for the Erection of the Monument and appointed engineer Ladislav J. Bevc as its chairman. In addition to the Executive Committee, there were also the Honorary Presidency, the Committee, and the Artistic and Technical Committee. The Executive Committee sent out a memorandum to collect contributions to representatives of various authorities, corporations, institutions, national representatives of the Assembly, and all former ministers of Slovene descent. None of them refused to sign the memorandum. On December 1, 1926, which was the anniversary of the proclamation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, the memorandum was published in all major Slovene newspapers.

A transitional call for bids was launched in December 1926. While the first prize was not awarded the second prize was shared between architect Vladimir Šubic and sculptor Lojze Dolinar (1893-1970) for their proposal for a monument that would be located at the entrance to Tivoli Park. The third prize was won by Lojze Dolinar as an individual contestant. There were several proposals for the location of the monument, namely Kongresni Trg, Novi Trg, Trg Kralja Petra, the entrance to Tivoli Park, and the area in front of Narodni Dom, all of which demanded extensive rearrangement of the surrounding area. Since the contest was unsuccessful Ladislav J. Bevc traveled to Zagreb to meet with the renowned sculptor Ivan Meštrović, and asked Meštrović to undertake the task of designing the monument. However, Meštrović advised him to propose to the Committee to contact Lojze Dolinar instead.

Two months after the call for bids, requests for financial support were sent out to over 14, 000 addressees. The desired sum was 1, 5 million dinars. Yet the collection of contributions did not go as expected by the Executive Committee, and on December 31, 1929 the contributions amounted to mere 272, 326 dinars. Due to the economic crisis, which was also felt in the Kingdom of Yugoslavia, it did not seem prudent to continue with the collection of contributions. The monument had to be raised with the funds that were available. The Committee allegedly collected 482, 000 dinars, most of which were contributed by ordinary people who were by no means affluent. Only a third of the collected sum was contributed by the wealthy and by various institutions; the Trbovlje Coal Mining Company, for example, donated 50, 000, and Slovene municipalities contributed 68, 000 dinars.

In November 1930, the Committee approved the proposal of architect Plečnik for the new location of the monument in front of the Town Hall, and according to Plečnik's suggestion commissioned the monument from sculptor Lojze Dolinar. Dolinar, who had ample experience in monumental sculpture, designed the first draft of the monument within a week, and also prepared details in different variants. The Committee finally decided on the original draft of the King on horseback in a calm, dignified pose.

On December 19, 1930, the Town Municipality authorized the erection of the monument. A provisional model of wood, sackcloth, and painted plaster in the planned size of 5, 80 m was made in the very same month but proved to be too high. A new, shorter model was made in several months and was ready for inspection on February 10, 1931. In April of the same year, the design was approved by a special commission. Using Vodnik's stonecutter's workshop and with the help of sculptor Franc Repič and eleven stonecutters, Dolinar carved the statue in four months. Consisting of ten pieces of dark grey stone from Podpeč, the sculpture was assembled at the end of August and was 3, 80 m high. The royal figure on horseback was 3, 30 m high and stood on a slab of stone that measured 1, 5 decimeters and was supported by a plinth that was level with the pavement. The monument was placed in front of the right-hand arch of the entrance

into the Town Hall. Since the rectangular base of the monument extended to the height of the stairs leading up to the entrance it conveyed an impression that the statue grew directly from the staircase. Before the monument had been set up the entrance to the Town Hall was rearranged. After the ceremonial meeting of the Honorary Presidency and the Representative Committee a commemorative plaque was built in the foundation of the monument.

A remote inspiration for the monument came from equestrian statues of the antiquity. In form, Dolinar borrowed from the neoclassicist stylization of Ivan Meštrović; Meštrović's influence was also evident in many other statues made by Dolinar. King Peter I was dressed in a mixture of contemporary military and antique clothes. The King's striking and sharp facial features, with the eyes intent upon his goal, were meant to reflect his determination and energy. The monumental brawny horse was designed to symbolize the gravity and importance of the idea of a unified state that had been created in the mind of Peter I the Liberator.

The monument was unveiled on September 6, 1931 as part of the "Royal Week", events of the autumn festival with which Ljubljana celebrated the tenth anniversary of the reign of King Alexander I. Just prior to the Royal Week, on September 3, King Alexander I had unexpectedly granted the so-called Imposed Constitution. According to reports, over 100,000 people attended the celebration of the unveiling of the monument with the key speakers Ladislav J. Bevc and Dr. Dinko Puc, Mayor of Ljubljana. The unveiling was followed by the marching of the army, of The Kingdom of Yugoslavia Sokol Association, the firefighters, academic and cultural societies, people clad in national costumes, and other participants.

Two days later, on September 8, Queen Maria came to view the monument. She also attended the concert of the Singing Society at Kongresni Trg, which featured 113 choirs with a total of 2,400 male and female singers; an exhibit of Female Painters Club in the Jakopič Pavillion; and a production of the opera *Gorenjski Slavček* that was organized in the garden of the Tivoli Hotel.

The Committee for the Erection of the Monument to King Peter I did not cease its operation after the ceremonies but continued to meet annually. After all expenses for the monument had been paid the remaining profit (proceeds from a quarter of the railway fare to the unveiling in Ljubljana) was allotted for student scholarships. At the onset of war, the available sum amounted to 50,000 dinars. The money was assigned to Yugoslav officers on active duty and their families, who at the time of the Italian occupation were stationed outside their homeland.

The monument to King Peter I was perceived primarily as a political symbol, and in addition to the monument to King Alexander I it was considered the most prominent monument to the Karadorđević dynasty in Slovenia. Slovenes also regarded it as a symbol of liberation from Austria-Hungary and of protection against the Italian greed for the Slovene territory. On July 25, 1941 the Italian occupiers removed the monument and blew it to pieces.